

Második fejezet

Gencs: egy erdélyi falu a parasztosodás útján

Írták:

Borsos Endre és György István

Az adatgyűjtésben részt vettek:

Csibe András, Hella Ferenc, Kató Csilla,
Kovács Róbert, Letenyei László, Mátyás László

I. BEVEZETÉS

„A Partium, Magyarország és Erdély századokon-vitás kiegyenlítője, e túlhaladott szerepében nem bírhatja sokáig. Hogy a tatár bennünket pusztított elejétől végig, hagyján, de ott maradtunk lerongyoltan néhány ezer éves, szép familia egészen a mai napig...

Rólunk hétszáz éves krónikák úgy szólnak, hogy hatujjúak vagyunk. (...) Mi, az igaz magyarság reprezentálói, kiknek prédikátor-őseik a magyar-zsidó rokonságot is szívesen hitték a német ellen, ma belepusztulunk abba, hogy nincs is itt már magyar...”

Ady Endre: levél Madame Prétéríte-hez

I.1. A község elhelyezkedése, története, népességi és nemzetiségi adatai

Gencs Románia északnyugati felében, Szatmár megye délnyugati részén, a nagykárolyi zónában helyezkedik el. A falu belterülete észak-déli irányban a Nagykároly-Tasnád közötti útszakasz mentén húzódik, és 125 hektárt tesz ki (az összterület 2477 ha).

Közigazgatását tekintve a szomszédos Káváshoz tartozik az 1968-as területi-közigazgatási átrendezésnek¹ köszönhetően. Addig önálló önkormányzattal, községi tanáccsal rendelkezett. 1963-tól pedig a szomszédos Radulest² is hozzá tartozott.³ A falu déli része lévén az idősebb (a múlt századokban alakult ki és szerveződött), itt találhatjuk a régi házak többségét. A lakott terület terjeszkedése az északi rész felé történt, amit nagyrészt az új házak is elárulnak.⁴ A faluközpont a déli részen található, amely a rendszerváltozást követően leromlott állapotba került.

A falu neve a Gencsy nemzetség nevéhez fűződik, akik a 15. század elején birtokolták. Majd pereskedések, királyi ül. nádori adományok⁵ következtében több nemes birtokába került át. A község nemesi birtoklása⁶ egyedülálló a közvetlen környezetében, mivel a szomszédos falvak⁷ mindegyike szinte teljes egészében a gróf Károlyi család birtokát képezte. így joggal nevezhető a falu Egyed Ákos terminológiájával nemesi-libertinus településnek (EGYED 1981).

Gencs az 1784/87-es József-kori népszámlálás szerint közbirtokosok által bírt község; 1913-ban pedig már nagyközség. A népességszám alakulását a következő táblázatban mutatjuk be:

1. táblázat. A népesség számának alakulása Cencsen

1784/87	1125
1880	1114
1910	1521
1930	1372
1941	1505
1966	1525
1977	1624
1992	1301

A faluban hagyományosan a református magyar lakosság van számbeli többségben. Ezt illusztrálja a következő táblázat:

2. táblázat. *Gencs nemzetiségi megoszlásának alakulása*

	magyar	román	cigány	német	egyéb
1880	813	244	–	2	55
1910	1482	15	–	–	24
1930	1105	249	–	2	16
1941	1409	80	–	–	16
1992	845	330	126	–	–

A román és magyar lakosság együttes létszáma 1910–1941 között nagyjából állandónak mondható. A deklarált etnikai hovatartozás a határmegállapításokból kifolyólag változott. Amikor a község a magyar állam fennhatósága alá tartozott, akkor az asszimilálódó románok java része magyarként definiálta magát, míg a román „időkben” románként vetette fel magát. A nemzetiségi megoszlás, a nemzeti identitás kérdése különben is rendkívül bonyolult kérdés vizsgált településünkön. Mint azt a terepmunka során megállapítottuk: a falu lakosságának több mint 90%-a magyar anyanyelvű, és ez használatos a mindennapokban is. Az egyének etnikai besorolódása sokkal inkább függ a felekezeti hovatartozástól. Mint ezt többen is kifejtették, az a lényeges, hogy vasárnapként ki milyen templomba jár. Ezt erősíti az a több interjúalanytól hallott válasz, hogy nemzetiségük szerint ők görög katolikusok (értsd: románok).

3. táblázat. *A község lakosságának felekezet szerint megoszlása*

	ref.	görög-keleti	gör. kat.	róm. kat.	egyéb
1923	850	–	393	62	13
1992	875	130	208	106	

A felekezeti megoszlást az elmúlt hetven évben a stabilitás jellemezte. A római katolikusok számának megnövekedése a házasodás útján a környező falvakból betelepülteknek köszönhető.

A román lakosság őseinek java már az elmúlt évtizedekben is a faluban élt. Többségük pásztorként, gazdasági cselédként dolgozott az 1945-ös földosztás előtt. Meglátásunk szerint a falu az etnikai-felekezeti identitás megoszlását tekintve az alábbi csoportokba tagolható:

- „református magyarok”
- „görög katolikusok”
- „románok”
- „cigányok”

Arányukat tekintve a református magyarok vannak többségben (65%).

A cigányok térben és identitásukat tekintve is elkülönülnek (10%). A magukat románnak vallók (sokan közülük református vallásúak) és a görög katolikusok alkotják azt a két csoportot (25%), amelynek nemzeti identitása bizonytalannak tekinthető. Talán nem tévedünk, ha az ezen családokba tartozók őseiben véljük felfedezni azokat, akik az 1880-as népszámláláskor még románként, majd 1910-ben magyarként vették fel magukat. Ez a váltás az 1930-as és 1941-es népszámláláskor is megismétlődött. Hasonló identitásváltásra bukkant Kovács Éva is a kassai népszámlálásokat tanulmányozva. Így nem tartható egyedülállóan ez az adott körülményekhez, politikai környezethez való alkalmazkodási típus.

I.2. Társadalmi rétegződés, mobilitás, migráció

I.2.1. A lakosság korcsoportok szerinti megoszlása

4. táblázat. A gencsi lakosság korszerkezete: 1966, 1977, 1992

	összes	összes	összes	nő	nő	nő	ffi	ffi	ffi
	66	77	92	66	77	92	66	77	92
0–9	233	260	125	117	127	63	116	133	62
10–19	250	221	164	113	122	81	137	99	83
20–29	217	211	148	109	114	76	108	97	72
30–39	209	190	129	96	92	63	113	98	61
40–49	188	206	177	92	102	92	96	104	85
50–59	196	172	167	93	80	79	103	92	88
60–	243	317	272	106	144	146	137	173	126

Bár a falu korcsoportok szerinti megoszlásában jelentős változások történtek, azok is elsősorban 1977 és 1992 között, mindez azonban nem vezetett a falu teljes előregedéséhez. Az 1966–77 között eltelt évtizedre az 1947–56 között született férfi kohorsz csökkenése nyomja rá a bélyegét. Ez volt az az időszak, amikor a kollektivizálás befejezte után a fiatalok számára jobb karrierlehetőségek kínálkoztak az iparban. A képzési rendszer megváltozása, az ipari iskolák létrehozása is preferálta ezt a mobilitási utat. Így a gencsi fiatal férfiaknak is mintegy 30%-a elhagyta a falut, máshol keresve megélhetést.

1977–92 között már változás következett be a fent leírt folyamatban. Egyrészt az iskolázási rendszer további változásokon ment keresztül, és a fiatal nők számára is kedvezőbb megélhetési és karrierlehetőségek kínálkoztak a továbbképzéssel, valamint az ipari munkavállalással. Továbbá az 1947–56-os férfi kohorsz elvándorlása a falu házasodási piacán is megéreződött, mivel az azonos korú házasodási korba lépő nők jelentős többséggel rendelkeztek. Ezek a tényezők azt indukálták, hogy a fiatal férfiak elvándorlása mellett a 10–30 éves nők kiáramlása is nagyobb mértékű lett az 1977 és 1992 között eltelt időszakban.

Jelentősebb bevándorlásról nincs tudomásunk, természeti katasztrófa, járvány sem tizedelte meg a népességet, így az egyes korcsoportoknál megfigyelhető hiány elsősorban az elvándorlás következménye.

1992-ben az akkori 25–40 évesek korosztálya adta leginkább az elvándorlókat. A korfából az is kivehető, hogy az 1992-ben 20 éves kor alattiak már nem vándoroltak el a faluból, ami

elsősorban azzal magyarázható, hogy a szocialista idősakra jellemző mobilitási csatornák (iskoláztatás, foglalkozási mobilitás) a posztszocialista Romániában nem működnek.

A presbiterek személyes felkeresésekor gyűjtött adatokból kiderül, hogy az utóbbi években az elvándorlási folyamatban további módosulás is beállt. A lelassult elvándorlás mellett változás állt be az elvándorlás irányában is. A korábban hagyományos célhelyként szolgáló Nagykároly mellett megjelent Magyarország mint célsország.

5. táblázat. Az utóbbi tíz évben (1985–1994) Gencsről elvándoroltak száma és a migráció iránya (Presbiteri adatközlés)

	Nő	Férfi	Család (fő)	Összesen
Nagykároly	20	19	4 (16)	55
Szatmárnémeti	12	5	1 (4)	21
Magyarország	4	2	3 (11)	17
Nagybánya	4	3		7
Nagyvárad	2	2		4
Tasnád	4	-		4
Remete	2	1		3
Börvely	1	2		3
Kaplony	3	-		3
Kolozsvár	2	-		2
Összesen	54	34	8 (31)	119

A 89-es forradalom óta eltelt változások egyike az iskoláztatási stratégiákban beállott módosulás. Az alábbi táblázatban összegeztük azokat az adatokat, melyeket a gencsi általános iskola igazgatója bocsátott rendelkezésünkre.

6. táblázat. Az 1985–1994 között a gencsi általános iskolában 8 osztályt végzettek és a továbbtanulási irányok

	8 oszt. végzett	Otthon marad	10 oszt.	Szakisk.	Líceum
1985 magyar	18		15		3
román	15		7		8
1986 magyar	16		9	5	2
román	17		11	1	5
1987 magyar	15		10	4	1
román	15		14		1
1988 magyar	17		13	4	
román	13		11	2	
1989 magyar	16		14	2	
román	15		12	2	1
1990 magyar	15		13		2
román	13		12		1

	8. oszt. végzett	Otthon marad	10 oszt.	Szakisk.	Líceum
1991 magyar	11	6		2	3
román	10	7		1	2
1992 magyar	15	15			
román	4	3		1	
1993 magyar	7	6		1	
román	5	2			3
1994 magyar	10	10			
román	0				

A továbbtanulás irányainak és az alapfokú képzésben résztvevők számának változása egyrészt abból származik, hogy 1992-ig az iskola mellett internátus is működött, ahol a szomszédos települések román ajkú diákjai tanultak. A román tagozaton végzettek számának csökkenését javarészt ez az intézményszűnés indokolja. 1987–89 között egy szakiskola is működött az intézmény keretében, mely szakmunkásképzést biztosított a nyolc osztályt befejezőknek.

Összegzőként megállapítható, hogy 1990 óta a továbbtanulók számában radikális visszaesés következett be. A pedagógusok közlése szerint a környező román többségű falvak iskoláskorú fiataljai az internátus megszűnése után semmilyen alapfokú képzésben nem vesznek részt. Ugyanakkor a gencsiek körében (főleg a cigány családoknál) is vannak olyanok, akik nem küldik iskolába gyermeküket. Mindezek alapján elmondható, hogy egyfajta „beragadás”, „beszorulás” lelhető fel a faluban. A korábbi évtizedekben a legmobilabb csoportnak épp a tizen- és huszonevesek bizonyultak, 1989 után viszont az ipari elhelyezkedési lehetőségek megszűnése, a szűkös anyagi helyzet és a kiépülő paraszti gazdaságokban szükséges munkaerő-igény megnövekedése miatt az iskoláztatás társadalmi szerepe lecsökkent.

1.2.2. A gazdaságilag aktívak megoszlása a gazdasági szektorok között

7. táblázat. A gencsi aktív lakosság megoszlása gazdasági ágak szerint (1966–1977–1988)

	1966			1977			1988		
	összes	nő	ffi	összes	nő	ffi	összes	nő	ffi
Mg.	723	357	366	627	325	302	471	251	220
	100%	49,4	50,6	100%	51,9	48,1	100%	53,3	46,7
	84	90,2	78,7	77	85,1	69,9	74,6	91,9	61,5
Ipar	82	20	62	107	20	87	111	8	103
	100%	24,4	75,6	100%	18,7	81,3	100%	7,2	92,8
	9,5	5,1	13,3	13,1	5,2	20,1	17,6	2,9	28,8
Szg.	56	19	37	80	37	43	49	14	35
	100%	33,9	66,1	100%	46,2	53,8	100%	28,6	71,4
	6,5	4,7	8	9,9	9,7	10	7,8	5,2	9,7
Öss	861	396	465	814	382	432	631	273	358
	100%	46	54	100%	46,9	53,1	100%	43,3	56,7
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Az 1966 és 1988 között eltelt húsz évben a faluban a domináns gazdasági ágazat a mezőgazdaság maradt. Bár szerepe, az ott dolgozók aránya az egész időszakban csökkenő tendenciát mutat, a keresőképesek mintegy háromnegyede 1988-ban is itt dolgozott. Mindennek az 1989 utáni átalakulási folyamatokban, és az ezt leginkább jellemző (vissza)parasztozásban meghatározó jelentősége volt.

A férfiak és nők ágazatonkénti megoszlása jelentős eltérést mutat. A fenti időszakban a női munka szerepe a mezőgazdaságban (a helyi tsz-ben) egyre jelentősebbé vált. Míg a férfiak a vezetői és szakképzettséget igénylő traktorosi, szerelői szakmákban voltak felülreprezentálva, addig a nők a kétkezi, szakképzettséget nem igénylő nehéz fizikai munkákat végezték.

Felidézve az elvándorlásról mondottakat, tudjuk, hogy a nők esetében 1977 után következett be szakítás a korábban érvényes életstratégiákkal. Ekkortól válik jelentőssé a fiatal nők faluból való elvándorlása. Így mindebből arra a megállapításra juthatunk, hogy a gencsi nők kétféle foglalkozási út között választhattak 1977 és 1988 között: vagy továbbtanultak és városba költöztek, vagy helyben maradva elfoglalták a rendelkezésre álló, képzettséget nem igénylő mezőgazdasági munkahelyeket.

A gencsi férfiak számára másféle stratégiák adódtak. Egyrészt számukra is kínálkozott az ipari elvándorlás lehetősége (mint ezt láttuk, már 1966-tól tettenérhetően), vagy helyben ili. városban képzettséget szerevezve hazatérhettek a szövetkezetbe magasabb képzettséget igénylő munkákat végezni, harmadrészt pedig vállalhatták a napi ingázás lehetőségét Nagykaroly vagy a környező települések ipari, szolgáltatói üzemeibe.

8. táblázat. A gencsi ingázók nemek és gazdasági ágazatok szerinti megoszlása 1988-ban

Nők	Férfiak	Összesen
4	43	47
8	61	69
5	24	29
17	128	145

Nagykarolyba 1988-ban 128 gencsi ingázott, míg Terembe 24, Kávásra 9, Szatmárnémetibe 4, Tasnádra pedig 3.

Mindezek az adatok a romániai szocialista modernizáció magyarországitól elűtő sajátosságaira is rávilágítanak. Egyrészt Románia rurális térségei agrárjellegűek maradtak. Az iparosítás elsősorban a városokra terjedt ki, ahol, mint Magyarországon is, jelentős ingázó munkaerő dolgozott. A vidéki lakosság többsége számára korlátozott lehetőségek kínálkoztak az ipari vagy a harmadik szektorbeli munkavállalásra. A Magyarországon a hetvenes évektől lendületet vevő polgárosodás (SZELÉNYI 1988; KOVÁCH 1988) számára a romániai kormányzat nem teremtett hasonló keretfeltételeket. Így a társadalmi tagozódás is „egyszerűbb” képet mutat, amely a szovjet típusú osztályszerkezet jellemzőit viseli magán, és hiányzik a megkettőződtség.

II. A POSZTKOMMUNISTA ÁTALAKULÁS – GAZDASÁGI MEZŐ

Spontán népi kezdeményezés formájában rögtön 1990 januárjában elindult a volt tsz bomlási folyamata. A hajdani tekintélyesebb gazdák kezdeményezésére falugyűlésen határozat született a tsz javainak felosztásáról, a „teljes kárpótlás” elve alapján. Az elképzelést a tsz vezetősége sem ellenezte, sőt a módosabb gazdák, valamint az azelőtt földdel nem rendelkezők képviselői mellett ők is tagjai voltak a tsz-vagyon felosztására alakult bizottságnak.

A spontán kárpótlási folyamat tehát 1990 tavaszán lezajlott, kezdve az állatállomány széthordásával. Még ez évben sor került az épületek elárverezésére, illetve a földek felosztására is, úgyhogy az 1990. évi termés már az új tulajdonosok hasznát gyarapította.

A földtörvény így félig-meddig kész helyzetet talált a faluban. A jelenlegi földbirtokstruktúra kialakulása szempontjából mégis meghatározó jelentőséggel bír, minthogy a visszaszolgáltatott földbirtokok nagyságát 10 hektárban korlátozta, amit természetesen a gencsieknek is be kellett tartaniuk. A korlátozás kikerülésére természetesen léteztek különféle technikák (amelyek közül a legegyszerűbb a földbirtokrészeknek a különböző családtagok nevére íratása volt). A törvénynek ez a paragrafusa azonban mégiscsak akadályozta, hogy pusztán a kárpótlás révén egyes családok farm-méretű földbirtokhoz juthassanak. Ma már a nagyobb gazdák birtokait egészítik ki azok az 0,5 hektáros területek, amelyeket a törvény az azelőtt földdel nem rendelkező falusi családoknak juttatott, és amelyeken ezek nagyobb része jóformán azonnal, áron alul túl is adott.⁸ Gencs esetében ebbe a kategóriába nagyobb részben a cigányság tartozik. Megjegyzendő, hogy velük ellentétben a korábban szintén földnélküli – elsősorban pásztorként – betelepült, nem őslakos román, népeség a kapott kis parcellákat megtartotta.

Az új rendszer első nyara tehát már a magántulajdonon alapuló, új szerkezetében találta a genci gazdaságot. A néhai tsz örökségén osztozkodók négy nagy, bár egyelőre természetesen erősen amorf szerkezetű csoportja volt megkülönböztethető ekkoriban:

1. A „*Kisgazda társulás*”. Ennek tagjai az úgynevezett régi nagygazdák közül kerültek ki, vezetője az erős gazdasági ambíciókkal bíró helyi református lelkész volt. Ez a radikális, domináns csoportosulás azonnal követelésekkel lépett fel a volt tsz-szel szemben, és mindvégig a privatizációs folyamatok hajtómotorja volt.
2. A „*SMA-társulás*”. A gépparkot birtokló és kezelő állami vállalat köré elsősorban azok csoportosultak, akik valamilyen más jövedelmi forrásra kívánták alapozni családi egzisztenciájukat, és nem szándékoztak – vagy nem kényszerültek – főállásban saját földjeik megművelésével foglalkozni. Ide sorolhatók elsősorban a SMA dolgozói (traktoristák, gépészek), az állami adminisztrációban dolgozók egy része, valamint – amíg még voltak – az ingázók egy csoportja. Tekintettel arra, hogy a mezőgazdasági gépek monopóliumával rendelkező SMA ajánlotta a számukra legkényelmesebb megoldást, ebben a társulásban találtuk a földjeik megművelésére képtelen idősök túlnyomó többségét is. (Kisebbségük magánvállalkozóknak adta bérbe a földjeit.)
3. A „*Complex-társulás*”. Ez a társulás a másik meghatározó állami vállalat, a juhtenyésztő telep körül szerveződött meg, ilyen tekintetben tehát az előző párjának tekinthető. Ennek bázisát is az alkalmazottak, illetve rokonaik alkották. Különbség a SMA-hoz képest, hogy a Complex „helyi” vállalatnak tekinthető, míg a SMA székhelye Teremen van, ve-

zetői sem helybeliek. A „Complex-társuláshoz” való csatlakozás szempontjából tehát nagy jelentőséggel bírt, hogy ki milyen viszonyt ápolt annak vezetőivel.

4. Az *egyéniileg gazdálkodók köre*. Ide tartoztak mindazok a családok, akik elegendő munkaerőt tudtak mozgósítani a megszerzett földterület megművelésére. Egyaránt találunk közöttük vállalkozó szellemű nagygazdákat (a legjelentősebbek: T.E., L.T., K.C. sosem voltak tagjai egyik társulásnak sem), önellátásra berendezkedett középbirtokosokat (1–10 ha) és a család önfenntartásának biztosítására nem elegendő birtokkal (1 ha alatt) rendelkező kisbirtokosokat.

II. 1 Részpiacok működése

A gencsi mezőgazdasági termelők piaci környezetének három szegmensét szeretnénk bemutatni a továbbiakban: a munkaerő, a termelési eszközök és tőkejavak, valamint a termékek piacát.

II.1.1. Output piac: termékek piaca

A mezőgazdasági termékek piacára Romániában országos szinten jellemző, hogy *erősen monopszon jellegű*. A *gabonapiac*on gyakorlatilag egyetlen vásárló – a ROMCEREAL nevű állami cég – határozza meg a felvásárlási árakat, míg az eladók, valamint a többi (nagyságrendileg kisebb) felvásárló árelfogadókként viselkednek. Sőt a ROMCEREAL a termelési eszközök – elsősorban a vegyszerek – piacán is komoly ármeghatározó szerepet játszik. A vállalat piaci egyeduralmódó helyzetét a piaci szektor fejletlenségén kívül azon jogszabályoknak is köszönheti, amelyek korlátozzák az állami mezőgazdasági vállalatokat termékük szabad értékesítésében. (A ROMCEREAL-nak elővásárlási joga van.) Ez ugyanakkor kötelezettségeket is ró a vállalatra, előbb neki is az állami termelőegységek termékeit kell átvennie. A hasonló jellegű vállalatok közismerten hatékonytalan működése mellett ez is oka annak, hogy a cég a romániai gabonapiac szívásos (túlkeresletes) volta és erős piaci pozíciója ellenére sem képes biztonságot garantálni a magántermelők számára: sosem vállal kötelezettséget a teljes termés felvásárlására (nem az EU Mezőgazdasági Alapjáról van szó tehát), hanem minden év őszen csak az általa szükségesnek ítélt mennyiség erejéig köt szerződéseket.⁹ E szerződéseken (valamint a következő alfejezetben említésre kerülő csere-technikákon) keresztül a vállalat hatalmas piaci befolyását arra is felhasználja, hogy előírja a termelők számára a termékszerkezetet.

A vállalatnak helyi szinten gyakorlatilag nincsenek versenytársai, bár esetenként egy-egy nagyobb kapcsolati tőkével rendelkező nagygazda (L.T., P.E) vállalkozott felvásárlásra is. Ezek az esetek azonban elszigeteltnek nevezhetők, a falun belüli piaci szereplők között ugyanis egy sem akad, akinek bejáratott értékesítési csatornája lennének vagy alakulnának ki.

Valamivel változatosabb képet nyújt a *húspiac*. Itt már a piac döntő hányadát ellenőrző állami felvásárlón – az előszerződéseket a ROMCEREAL-hoz hasonlóan kötő Vágóhídon – kívül is akadnak értékesítési lehetőségek, elsősorban a kevésbé szervezett regionális piacon. Ezeket a kellő ügyességgel és kapcsolathálóval rendelkező szereplők fel tudják kutatni, nagyobb bevételekre és cselekvési szabadságra téve szert ezáltal. Ezért aztán a piacorientált stratégiát követő szereplők (pl. K.A., J.L.) igyekeznek intenzív termelésen alapuló teljes mezőgazdasági vertikumot kiépíteni gazdaságukban.

II. 1.2. Input piacok

Az input piacok négy szegmenséről szeretnénk szólni a továbbiakban: a mezőgazdasági gépek és segédanyagok, a föld- és ingatlan-, a tőke-, valamint a munkaerőpiacról.

Tőkejavak piaca

Mint azt már említettük, a román mezőgazdasági rendszerben a mezőgazdasági gépek nem a tsz-ek, hanem az állami vállalatokként működő gépparkok (SMA) vagyontól képeztek, így a szövetkezetek átalakulását, illetve a volt földtulajdonosok kárpótlását érintő jogszabályok gyakorlatilag nem érintették a *mezőgazdasági gépparkot*. Ebből kifolyólag ezen a területen a földek és az állatállomány magánkézbe juttatása után is jóformán teljes maradt az állami monopólium.

Ez a helyzet a mai napig igen keveset változott. Gencsen 1994-re négy-öt gazdának sikerült traktorra szert tennie. Ezek igyekeznek ugyan versenyt támasztani a gépparknak, de kis számuk miatt nem szólhatnak bele a gépmunka piaci árának alakulásába (és ez, egyelőre, nem is érdekük, minthogy a SMA elég magas árat diktál, amit bérmunkáik során árelfogadókként ők is alkalmazhatnak).

Hasonló a helyzet a *műtrágyák és a növényvédő szerek piacán*. Az egyetlen szállító, a fentebb már említett ROMCEREAL nevű állami gabonafelvásárló cég több tekintetben is monopolhelyzetben van: ő a termények egyetlen potenciális felvevője, ugyanakkor ő az egyetlen eladó számos input piacon is (pl. műtrágya). A vállalat tehát hármasszerepet lát el: egyszerre játssza a szállító, a felvásárló és a hitelező szerepét. A leszállított műtrágya ellenértékeként leköti a következő évi termés egy részét, meghatározva azt is, hogy milyen terményben kell teljesíteni a tartozást.

Az új tulajdonosok előtt a legszélesebb lehetőségek az *ingatlanok piacán* nyíltak, és ezekkel egyesek éltek is. Az ingatlanpiaci eseményeket az indította el, hogy a volt tsz épületeinek értékesítésére a földterület felosztásával egy időben sor került. Az árveréseket a tsz felszámolására alakított bizottság vezette, az új tulajdonosok pedig a jelentősebb új gazdák lettek, elsősorban is azok, akik a letűnt rendszer idején alkalmat találtak bizonyos pénztőkemennyiség felhalmozására.

A *földpiacot* elsősorban a már említett, a földnélkülieknek alanyi jogon járó 0,5 hektáros területek adásvétele határozta meg. Egyes vállalkozók ezeken kívül is vásároltak földet, de csak elenyésző méretekben. Sokkal pezsgőbb képet mutat viszont a *föld bérletének piaca*. A társulások (elsősorban az SMA) mellett a nagygazdák is kihasználták/ják ezt a lehetőséget. Ugy tűnik, ez az egyetlen olyan piaci szegmens Gencsen, ahol igazi versenyhelyzet alakult ki: a bérbeadóknak reális lehetőségük van választani a minél kedvezőbb feltételeket kínálni igyekvő vállalkozások között. Természetesen ezt a választást is nagymértékben behatárolják olyan nem piaci körülmények, mint a családi vagy munkahelyi kötődések stb.

Az input piacok közül a legkialakulatlanabb, legkezdetlegesebb a *tőkepiac*. Betudható ez egyrészt annak a körülménynek, hogy a román pénzrendszer, és különösen az agrárhitelezés rendkívül fejletlen és nem is igazán megbízható,¹⁰ másrészt pedig annak, hogy a hitel- és kölcsönfelvétel felől a gazdasági szereplők többsége teljesen tájékozatlan. Akadt viszont példa arra is, hogy egy – a faluban állandó lakóhellyel nem rendelkező! – szereplő sikeresen ki tudta használni a tőkepiac nyújtotta lehetőségeket.

A munkaerőpiac

A „félmúltban” a gensziek, a falusi lakosságra általában jellemző módon, csak részben találtak alkalmazást a helyi gazdaságban, mintegy 15–20%-uk a közeli városokba ingázott. Az ipar általános válságával azonban – megint csak jellemző módon – a munkaerő visszaáramlott a faluba, erős túlkínálatot támasztva a tsz, valamint annak melléküzemei megszűnése miatt amúgy is beszűkült helyi piacon.

E túlkínálat felszívására nyilvánvalóan nem adódott más lehetőség, mint a kárpótlási folyamat nyomán létrejött kisbirtokok kevéssé gépesített – és így kevéssé hatékony – megmunkálása. Egyelőre azonban úgy tűnik, ez a megoldás ideiglenesen helyrebillentette a munkaerőpiaci egyensúlyt azáltal, hogy gyakorlatilag eltűntette a piacról – „kivonta a forgalomból” – a fölös kínálat egy részét. Olyannyira, hogy időszakosan a genszi gazdaság még idegen munkaerő foglalkoztatására is képes.

A mezőgazdasághoz lévén kötve, a genszi munkaerőpiac alapvető jellemzője, hogy szezonálisan működik, a betakarítás időszakában jut komoly szerephez. Ennek megfelelően a *kínálati* oldal szereplőinek száma is szezonálisan ingadozik: az állandó munkaerő-kínálatot biztosító cigányság mellett a termények (elsősorban is a tengeri) betakarítási időszakában megjelennek a piacon az Avas-hegység román lakosai, az ún. „osánok”. A két csoport között az jelent még fontos különbséget, hogy míg a cigányok pénzért, órabérben, az osánok terményért, százalékra dolgoznak.

A munkaerőpiac keresleti oldalán a társulásokat, valamint a nagyobb gazdákat találjuk. Bér munkát ők is csak két tevékenységre, kapálásra – egész évben –, illetve terménybetakarításra vesznek igénybe. Ez utóbbi esetben preferálják az osánokat a cigányokkal szemben, egyrészt azért, mert jobban bíznak a munkamoráljukban, másrészt azért, mert a terményben való fizetés „jobban fekszik” nekik. A piac egy elkülönülő szegmensét jelenti a *kalákarendszer*. Jellemző, hogy azok a piaci szereplők, akik képesek bér munkaeerő alkalmazására (nagygazdák), nem vesznek részt ebben, és ez fordítva is igaz (akik kalákáznak, nem alkalmaznak bér munkásokat). A nagygazdák, illetve a mezőgazdasági termelés rendszerén kívül álló keveseket leszámítva azonban minden szereplőre jellemző ez a kooperációs forma (bár a rendszerváltozás óta sokat vesztett jelentőségéből).

A családon kívüli munkaerő igénybevételenek tehát három, piackonformitás szempontjából különböző fajtájával találkozunk:

1. A munkaerőnek munkaerőre való cserélésén alapuló *kaláka*, mint a cserének legkevésbé piaci formája. Kérdéses, hogy egyáltalán piaci tranzakciónak tekinthető-e, amennyiben működését nem annyira a piaci logika (egyéni haszon maximalizálására való törekvés, kereslet kínálati viszonyok), mint inkább a közösségi szokásjog koordinálja. Nem mérhető pontosan, hogy egyenlő értékű segítséget nyújtanak-e a szereplők külön-külön egymásnak; inkább arról van szó, hogy *a faluközösség szintjén van pozitív hozadéka* ennek a munkaerőpiaci műveletnek – amelynek tehát lehetnek egyéni nyertesei és vesztesei, és amelyre az absztrakt közösségi haszon elérésére törő *közösségi kontroll* kényszeríti a szereplőket. A közösségi kontroll erejére (és egyben a szereplők egymásrautaltságára) jellemző, hogy a kalákában a nagygazdák és a földnélkülieken kívül gyakorlatilag mindenki részt vesz.

Azok a szereplők, akiknek saját gazdaságuk ellátásához minden munkaerejükre szükségük van (tehát munkaerejük felértékelődik az abból többlettel rendelkezőkéhez képest), természetesen igyekeznek szűkíteni kaláka-hálózatukat, hiszen számukra ez a csere egyre előnytelenebbé válik. Ugyanakkor ezek a szereplők már „megengedhetik maguknak”, hogy kibújjanak a szokásjog kiróttá kötelezettségeik, a közösségi kontroll alól.

hiszen nincsenek rászorulva a közösségi kooperációra. Két alternatív megoldáshoz folyamodhatnak:

2. A *munkaerő terményre cserélésén* alapul a gencsi gazdasági szereplők kapcsolata az „osán” vendégmunkásokkal, akiket a betakarított termény bizonyos százalékával fizetnek ki. Ebben az esetben már klasszikus piaci művelettel állunk szemben: a szereplők egy kölcsönös előnyökkel kecsegtető tranzakció során, saját hasznuk maximalizálására törekedvén kicserélik azon jószágait, amelyekből többlettel rendelkeznek (munkaerő / termény).

Ez a művelet annyiban sajátos, hogy egyrészt csak a betakarítási időszakban vehető igénybe, másrészt nem monetarizált, így az ár nem az általános munkaerőpiaci kereslet – kínálat, hanem helyi szinten, sok különböző tényező (a termés mennyisége, kialakult szokások – a „tavaly is ennyit kaptak”) függvényében határozódik meg.

3. A legtisztább piaci vonásokat mutató munkaerőpiaci művelet, a *pénzben fizetett bérmunka játssza a legkisebb szerepet* a gazdaságban. Ez esetben a kínálati oldalon a cigány lakosság egy részét, illetve az utóbbi évtizedekben idetelepedett, így földre nem jogosult néhány román családot, a keresletin pedig a legnagyobb gazdákat (5–6 család) találjuk. Állandó bérmunkást ők sem alkalmaznak, csak alkalmanként (kapálás) folyamodnak ehhez a megoldáshoz.

Összességében véve tehát a gencsi gazdaság makrokörnyezetéről elmondható, hogy *viszonylag kevés piaci vonást mutat*. Az árakat mind az input, mind pedig az output piacokon állami vállalatok diktálják. A SMA-nak nincs számottevő vetélytársa a gépesített munka piacán. A gabonaszektort a ROMCEREAL nevű állami vállalat igyekszik integrálni, meghatározva az input- és output-árakat, valamint a termékszerkezetet. A többi részpiacon (cukor, élőállat) változó mértékben, de szintén állami vállalatok játszanak domináns szerepet. Ezek próbálnak ugyan függetlenedni, kibújni a központi kontroll alól, de a kormányzat, adminisztratív-törvényi eszközökkel, illetve tulajdonosi jogosítványain keresztül biztos ellenőrzése alatt tartja őket. Távlati sorsuk egyelőre nagyon bizonytalan. A magánszektor egyelőre nem támaszt nekik konkurenciát.

A rendszer leginkább a magyar háztáji gazdaságok 1970-es, 1980-as évekbeni működésére emlékeztet, de sokkal több bizonytalansági tényező terheli, mint amazzal, hiszen

1. nem illeszkedik a hosszabb távú trendekhez (állami szerepvállalás korlátozódása, piaci viszonyok kialakulása),
2. csak addig tartható fenn, amíg országos szinten nincs mezőgazdasági túltermelés - amelynek kialakulása, Románia mezőgazdasági adottságait tekintve, csak évek kérdése. Az pedig sok ország – ma már jóformán „történelminek” nevezhető – tapasztalata, hogy egy ilyen állami monstercég nem alkalmas a termékfelesleg külföldi piacokon való elhelyezésére.

A piaci körülmények hiányát leglátványosabban a *gazdaság rendkívül alacsony monetarizáltsági foka* jelzi. Mint láttuk, ennek egyik oka a *román pénzrendszerben* keresendő, amely egyrészt túlságosan fejletlen, kiépületlen (a faluban egyetlen pénzintézet sincs), és a róla szóló információkhoz is rendkívül nehéz hozzájutni, másrészt nagyon sok *bizonytalanságot* hordoz (magas infláció, önkényesen változtatott kamatlábak). Elriasztja a szereplőket a pénzműveletektől az állami felvásárlók *rendkívül laza fizetési fegyelme* is. Egyáltalán nem megy ugyanis ritkaságszámba, ha valamelyik mamutcég csak hosszú hónapokkal a szállítás teljesítése után fizet, és a háromjegyű infláció okozta értékvesztés terheit a termelőkre hárítja. Végül a pénzműveletektől való tartózkodás oka az is, hogy a gazdasági szereplők

nem rendelkeznek, nem is rendelkezhetnek *pénzkezelési kultúrával*, így még a valóságosnál is kockázatosabbnak tartják ezeket.

Mindennek következtében a családi gazdaságok többsége kénytelen (ugyanakkor gyakran maga is igyekszik) a lehetőségekhez képest minimálisan korlátozni általában a kereteiken kívüli tranzakciók, különösen a pénzműveletek számát gazdálkodása során. *A termények értékesítésének* domináns formája az állami felvásárlókkal (ROMCEREAL, cukorgyár stb.) kötött csereüzlet, amelynek során gabonát műtrágyára, cukorrépát cukorra stb. cserélnek. A fogyasztási javak területén a gazdaságok igyekeznek minél önellátóbbak lenni (pé. a kenyeret a pék „hozott” lisztből készíti, jutalékát szintén lisztben kapja). *A föld bérleti díját* általában a termés bizonyos százalékában határozzák meg, *A gépi bérmunkát* is gyakran így fizetik. *A családon kívüli munkaerő* alkalmazása során a pénzberrel szemben annak munkaerőre illetve terményre való cserélését részesítik előnyben.

II.2. 1990–94 folyamatai

Családi gazdaságok az erősen korlátozott piaci verseny körülményei között

A továbbiakban a gazdasági mezőre úgy tekintünk, mint egy kísérleti terepre, ahol a spon-tán kárpótlási folyamat révén hirtelen újjászületett családi gazdaságok különféle gazdasági stratégiákkal próbálkoznak, amelyekről aztán az – erősen korlátozott – piac mond értéktételeket: életképesek vagy sem az adott makrokörülmények között.

II.2.1. Alternatív stratégiák a mezőgazdaságban

A résztvevő családok a következőképpen oszlottak meg az egyes társaságok, illetve az egyéni gazdák csoportja között:

9. táblázat. A családok megoszlása az egyes szervezeti formák között 1990 végén

	Résztvevők száma	Százalékos arány
COMPLEX-társulás	26 család	10,3%
SMS-társulás	97 család	38,3%
Kisgazda Társulás	28 család	11,1%
Egyéni gazdák	102 család	40,3%
Összesen	253 család	100%

Látható, hogy a fenti szervezeti formák (kisgazda társulás, állami vállalat létrehozta társulás, egyéni gazdák) öt különböző gazdasági filozófiát jelenítenek meg.

a) A KGT tagjai az „igazi” (prekommunista) szövetkezeti hagyományokat felelevenítve arra a feltételezésre alapozták stratégiájukat, hogy – az egyéni tulajdon tiszteletben tartása mellett – közös kezelésben tartva földjeiket jobb esélyekkel léphetnek fel a különböző részpiacokon (beszerzés, megmunkáltatás, értékesítés). Nevezzük ezt a „civil önszerveződés” stratégiájának (továbbiakban: CIVO).

b) Az állami vállalatok dominálta társulások a nagyüzemi termelés logikáját követték: az általuk használt földterületet gyakorlatilag bérleményként kezelve, a tulajdonosoknak

terményben bérleti díjat fizetnek, és ezen túlmenően nem engednek beleszólást gazdálkodásukba. A földtulajdonosok, elfogadva ezt az állapotot, gyakorlatilag kötvénytulajdonosok módjára viselkednek: fő gondjuk az, Hogy minél nagyobb bérleti díjat sajtoljanak ki a társulásból.¹¹ Legyen ez „kötvényesstratégia” (továbbiakban: KÖTV).

c) Az egyéni gazdálkodók esetében három különálló stratégiát figyelhetünk meg:

1. a nagygazdák a piacra termelő' mezőgazdasági *vállalkozó* ideáltípusához igyekeztek közelíteni az adott körülmények között (továbbiakban: VALL).
2. a klasszikus, önellátásra berendezkedett parasztgazdaságok a *csajanovi*, helyzete stabilizálására, a családi munkaerő lekötésére és kockázatkerülésre, Lem pedig profitszerzésre irányuló *stratégiát* követik (továbbiakban: CSAJ), míg
3. a változások előtt más mesterséget űző, és a mezőgazdasággal csak „jobb híján” foglalkozó „kényszerparasztok”¹² a *túlélés, kivárási stratégiáját* követik (továbbiakban: KIV).

Erre törekszenek a legalább 2 hektárnyi területtel nem rendelkező, egyénileg gazdálkodó családok is, amelyek számára a mezőgazdasági termelés jövedelem-kiegészítő tevékenységnek számít, minthogy ennél kisebb terület már nem alkalmas egy *család* eltartására. Esetükben a követendő stratégia nyilván arra irányul, hogy minél több fogyasztási cikket maguk állítsanak elő, így csökkentve a szükséges pénzkidadásokat.

Azt, hogy ki melyik stratégiát választotta, nyilván döntő mértékben meghatározta az, hogy az egyes tőkefajtákból (örökölt, hatalmi, kapcsolati, emberi és tekintély-tőke), amelyekről később még bővebben is szó esik, mekkora mennyiséggel rendelkezett. Ennek ellenére azonban a döntés az esetek jó részében nem volt „eleve determinált”. Minél nagyobb és minél diverzifikáltabb tőke-portfólióval rendelkezett egy-egy aktor, annál nagyobb volt a döntés szabadságfoka is.

II.2.2. Az „alternatív stratégiák” piaci versenyztetésének kora

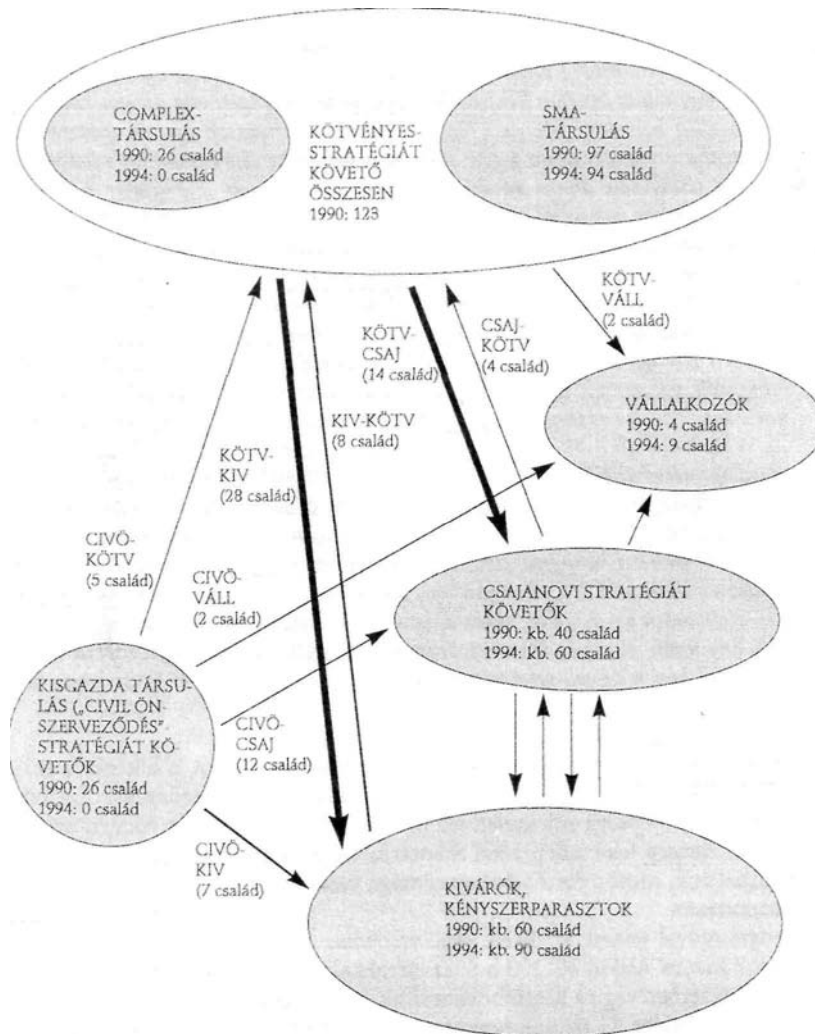
Rögtön felállásukat követően megindult az átjárás az egyes társas formák, valamint az egyénileg gazdálkodók két csoportja között. A sikerebbnek bizonyuló stratégiák csatlakozásra, előző álláspontjuk feladására készítették a kevésbé eredményes stratégiák kezdeti híveit. E folyamat eredményeképpen 1994-re a 9. táblázatban ismertetett arányok a következőképpen alakultak át:

10. táblázat. A családok megoszlása az egyes szervezeti fonnák között 1994-ben

	Résztevők száma	Százalékos arány
COMPLEX-társulás	0 család	0%
SMA-társulás	94 család	37,2%
Kisgazda Társulás	0 család	0%
Egyéni gazdák	159 család	62,8%
Összesen	253 család	100%

Mint látható, a verseny eredményeként a COMPLEX-, valamint a Kisgazda Társulás megszűnt. Tagjaik „átigazoltak” más szervezeti formákba. Az 1. ábrán a különböző szervezeti, formák közötti áramlásokat mutatjuk be.

1. ábra¹³

Mint látható, az ábrán a fentebb leírt stratégiákat a CIVŐ („civil önszerveződés stratégiája”), KÖTV („kötvényes stratégia”), VÁLL („vállalkozói stratégia”), CSAJ („csajanovi stratégia”), KIV („kivárási stratégia”) mutatja. Az egyes mezőkbe írt számok az adott szervezeti formában (1990, 1994-ben) résztvevő családok számát mutatja. A nyilakra írt betűk és számok az „átigazolási stratégiákat”, valamint az azt választó családok számát jelölik.

A kerülőutas átigazolásoknak (pl. KÖTV-CIVŐ-VÁLL), amennyiben tudomást szerezünk róluk, csak a kezdet- és végpontját vettük figyelembe.

A „csajanovi”, illetve a kényszerparaszt-gazdaságokba irányuló mozgásokat az átvitt földbirtok nagysága szerint különítettük el. Az egyéni gazdaságok valós méretei és száma a telekkönyvek alapján – a sok illegális adásvétel, a különböző családtagok nevén levő földek manipulálása stb. miatt – megállapíthatatlan, ezért a két csoport „létszáma” vonatkozóan csak becsléssel élhettünk.

Az egyéni gazdaságok egymás közötti mozgásai nem mérhetőek, még becslés szintjén sem.

A *KÖTV-KIV*, *KÖTV-CSAJ* mozgások azokat a családokat mutatják, amelyek időközben elvesztették nem mezőgazdasági állásukat, ezért munkaerejük lekötésére saját művelésbe vették földjeiket. Ezek nagy száma (42 család) – a *CIVŐ-KIV*, *CIVŐ-CSAJ* mozgásokkal már 61 – a visszaparasztosodás folyamatának bizonyítéka.

A *CSAJ-KÖTV*, *KIV-KÖTV* mozgások feltételezésünk szerint a „kétkulacos” játékot folytató szereplők számának szaporodását mutatja: vagyis olyan aktorokról van szó, akik földjeik egy részét beviszik a SMA-ba, amiért cserébe előnyöket várnak a gépi bémunka igénybevételekor. Éppen ezért ezek nem különíthetők el egymástól, hiszen a feltételezés szerint az aktor csak birtoka egy részét viszi be a társulásba.

A vállalkozóstratégia-csoport felé irányuló lassú mozgás (*CIVŐ-VÁLL*, *KÖTV-VÁLL*, *CSAJ-VÁLL*) – amely viszont már nem becsült értékeket mutat, hiszen a „nagygazdákat” mindenki ismeri – azt mutatja, hogy a tőkefelhalmozás folyamata rendkívül nehézkes. Egyben arra is rámutat, hogy milyen nagy jelentősége van a sikeres vállalkozóvá válás szempontjából az előző rendszerben betöltött pozíciónak, valamint az örökölt földbirtoknak. (Itt megjegyzendő, hogy a két, *KÖTV-VÁLL* stratégiát követő aktor éppen a felbomlott állami vállalat, a COMPLEX két volt vezetője.) Ugyanakkor, mint M.E, a „csajanovi” gazdaságát vállalkozássá fejlesztő aktor esete mutatja, nem teljesen lehetetlen.

Tekintettel az előző alfejezetben megfogalmazott hipotézisünkre, mely szerint az egyes, kezdetekben induló gazdálkodási formák gazdasági filozófiákat képviselnek, a fenti folyamatokra leglátványosabb tanulságának a kiscgazda társulás, és ezzel egy termelési filozófia (a „civil önszerveződés stratégiája”) gencsi jelenlétének megszűnését kell tekintenünk.

A CIVŐ veresége azért is látványosabb, mert ennek tagjai sokféle (örökölt, emberi, szimbolikus) tőke elég nagy mennyiségével rendelkeztek, így döntéseik szabadságfoka jelentősen nagyobbak tekinthető, mint mondjuk a SMA alkalmazottai esetében.

Ugyanakkor a CIVŐ veresége a *döntési alternatívák körének leszűkülését* is jelenti a továbbiakra nézve, hiszen ez volt a legígéretesebb szervezeti forma, amely a nyugati modellek meghonosításával, távlatilag tagjai számára a vállalkozóvá válás perspektívájával kecsegtetett. Ezzel szemben azt láthattuk, hogy csak a társulás kezdeményezőinek sikerült erre az útra lépnie, a többiek számára a kísérlet kudarccal végződött: olyan szituációba kerültek – alapvetően a „csajanovi” paraszti gazdaság körülményei közé –, ahonnan a „felzárkózás, kitorés” esélyei kisebbnek tűnnek, mint a CIVŐ-től várt körülmények megvalósulása esetén.

III. A POSZTKOMMUNISTA ÁTALAKULÁS – SZIMBOLIKUS MEZŐ

A falu társadalmának szimbolikus terét két, egymást szorosan átfedő metszet, a „politikai” élet és a nemzetiségek közötti viszony mentén szeretnénk bemutatni.

III.1. A „kvázi” politikai élet

Az alcímbe foglalt „kvázi” jelzót az indokolja, hogy Gencs esetében nem igazán beszélhetünk valódi politikai életről. Ennek egyik oka az, hogy Romániában *országszerte jellemző jelenség a helyi politikai élet hiánya*. Az önkormányzati törvény nem adott a helyi önkormányzatok kezébe valódi hatalmat, és nem rendelkeznek komoly pénzeszközökkel sem; gyakorlatilag a központi hatalom helyi végrehajtó szerveinek szerepét játsszák. Ugyancsak országos tapasztalat az, hogy a civil társadalom önszerveződési kísérletei az adott gazdasági-politikai környezetben, kellő tradíciók híján jobbára bukásra vannak ítélve. A másik ok *a helyi önkormányzat hiánya*,¹⁴ valamint *a közösségi élet* hajdan működő *szerves struktúráinak elsovadása*.

A fenti okok miatt „kvázi” jelzővel ellátott politikai élet mégis megragadható néhány politikai jellegűnek minősíthető egyedi aktus révén. Ezek közül hárommal: *a helyi RMDSZ-szervezet megszervezésének történetével, a tsz-felbomlás eseménysorozatával, valamint az önkormányzat visszaszerzésére tett kísérlettel* szeretnénk illusztrálni mondanivalónkat.

III.1.1. Első „politikai” esettanulmány: a pusztába kiáltott szó

Az RMDSZ helyi szervezetének története nem tartozik a sikersztorik közé. Tulajdonképpen „sztorinak” is alig nevezhető. Annyi történt mindössze, hogy a „felsőbb” (megyei szintű) megkeresésre, a lelkesz kezdeményezésére megalakult a helyi szervezet. A valós tevékenységet gyakorlatilag soha nem folytató fantomszervezet tagdíjainak beszedése miatt kényelmetlen elnöki funkciótól a magasabb presztízsű szereplők sorra igyekeztek megszabadulni, míg jelentősége teljesen el nem halványult.

Hallottunk kósza híreket arra vonatkozóan, hogy a román lakosság körében, válaszul az RMDSZ-szervezkedésre, egyesek megpróbálták Vatra Romaneasca-szervezetet létrehozni, de konkrét információhoz e téren nem sikerült hozzájutnunk.

A Káváson székelő önkormányzati testületben egyébként gencsi részről három RMDSZ-es képviselő ül, öt „frontos”,¹⁵ két ifjú-liberális és egy parasztpárti képviselő mellett. A választásokon a magyar lakosság az RMDSZ-re, a román a „Frontra” szavazott, és a Román Nemzeti Egységpártnak is akadtak szavazatai.

A helyi politikai-társadalmi kezdeményezések, nevezetesen az RMDSZ, amely gyakorlatilag a civil társadalom egyetlen nem gazdasági célú önszerveződési kísérletének tekinthető, jól meghatározott célok és eszközök hiányában nem futott be nagy karriert a faluban. (Ugyanez lett a sorsa a gazdasági életben hasonló önszerveződési kísérletet jelentő Kisgazdakörnek).

III. 1.2. Második esettanulmány: a „szent tehenek” esete

A falun belüli érdekcsoportok első, és mindeddig leglátványosabb összeütközésére a tsz-felbomlás eseményeivel kapcsolatban került sor. Az időközben egyik legsikeresebb nagy gazda-vállalkozóvá kinőtt görög katolikus falubéli (L.T., aki már korábban, az állami vágóhídnál betöltött felvásárlói pozícióját kihasználva, elég jelentős kapcsolati és pénztőkét halmozott fel), az 1990 eleji politikai változások zavaros időszakában nagyszabású vállalkozásba fogott: több mint kettőszáz szarvasmarhát vásárolt egy felbomló szilágysági állami gazdaságtól. Számításai szerint az állatokat a helyi tsz felbomlása során megszerzendő istállóban remélte elhelyezni és a községi (tsz-; legelőn „abrakoltatni”, mindaddig amíg kellő haszonnal adhat túl rajtuk.

A tsz-felbomlás azonban távollétében gyorsabban haladt előre, mintsem gondolta, és ennek során a legelő nagyobb részét a J.L. által vezetett COMPLEX-társulás szerezte meg. Hazaérkezvén a marhavásárból L.T. döbbenet tapasztalta, hogy a helyzet új urai – a tsz-vagyont felszámoló bizottság amelyben a hajdani nagygazdák lettek a hangadók, valamint a COMPLEX vezérkara – kevés megértést tanúsítanak szándékai iránt. Előbbiek ellenezték, hogy L.T. az állatokat már az árverések előtt elhelyezze az általa kiszemelt istállóban, utóbbiak – élükön a szintén nagygazda családból származó agrárértelmiségi J. L.-el – megtagadták tőle a legelő használati jogát.

L.T. ekkor önhatalmúlag elfoglalta az istállót, és az állatokat a tiltás ellenére kihajította a COMPLEX legelőjére. J.L. és társai a nagykarolyi rendőrséghez fordultak, amely törvénysértésnek értelmezve L.T. akcióját, letartóztatta és vizsgálati fogságba vetette a vállalkozót. L.T. szatmári (megyeszékhelyi) rendőrségi kapcsolatait kihasználva rövidesen kiszabadult, ekkorra azonban állatállományának minősége a táplálékhiány miatt jelentősen leromlott, és minthogy legeltetési lehetőség továbbra sem kínálkozott, kénytelen volt veszteséggel túladni rajta, bár az istállót az árverésen megszerezte magának.

A hatalmi konfliktusok tehát *családi koalíciók harcaként* jelennek meg. A koalíciók viszonylag kevés szereplőt integrálnak (egyik mintegy 8–15, a másik gyakorlatilag 3–5 családból áll). A falu lakosságának többsége érdektelennek mondja magát a koalíciók közötti konfliktusban, és az érdektelenség foka jellemzően ellentétes. Ugyanakkor ezekre a családi koalíciókra úgy tekinthetünk, mint a formálódó gazdasági, valamint a potenciális politikai elit szembenálló csoportjaira.

A J.L. monogramjával jelzett koalíciót *régi, református kisnemesi* családok alkotják. A résztvevő családok kivétel nélkül 30–100 holdas birtokkal rendelkeztek a téészesítés előtt. A kommunista rendszerben vagy a háttérbe szorultak, vagy – mint J.L. is – értelmiségiként kerültek vissza a falu elitjébe.¹⁶ Közülük senki sem töltött be funkciót falun kívüli vállalatban vagy más szervezetben. (A továbbiakban őket nevezzük „*defenzív koalíció*”-nak.)

Az „ellenpárt” azokat a korábban földnélküli, vagy csak nagyon kevés földbirtokkal rendelkező, de a faluban öshonosnak *számító görög katolikus* családokat – valamint a velük rokonságban állókat – tömöríti, amelyek a múlt rendszer lehetőségeit kihasználva elegendő tőkét halmoztak fel ahhoz, hogy mára a gazdasági elit részeivé váljanak, s mint ilyen, kihívást intézzenek a „*tradicionalista*” elithez („*offenzív koalíció*”).

Az is megállapítható, hogy a koalíciók két jól elkülöníthető, sőt sok tekintetben egymással szembeállítható értékrendszer hordozói. Ezt példázza az alábbi, L.T. korábbi mun-

kahelyén folytatott tevékenységének a két koalícióban eltérő minősítését bemutató esettanulmány.

III.1.3. Egy kérdés: korrupst ember jó ember, vagy nem jó emberi?

A változások előtt L.T. a nagykarolyi Állami Húsipari Vállalat („Vágóhid”) alkalmazottja volt. Feladata szerint szarvasmarhákra és sertésekre kellett szerződéseket kötnie a háztáji gazdaságokkal. L.T. hivatali gyakorlatában nem ment ritkaságszámba, hogy a leadott állat valós súlyánál többet írt be a statisztikába, vagy a szerződéseket utólagosan manipulálta.

Ezt a magatartásformát az „offenzív” koalícióhoz tartozó egyik szereplő (M.P.) a következőképpen jellemezte: „Mindenki úgy boldogul, ahogy tud. T. bácsi mindig segített, ha tehette. Mindenki jól járt. Volt olyan is, hogy egy-egy szegény öregasszonynak tíz-húsz kilóval többet írt be, és nem is kért érte semmit.”

Ezzel szemben a „defenzív” koalícióban általános vélemény szerint L. T. kíméletlenül kihasználta a szerződő falubélieket a saját hasznára. „Olyanokkal is kötött (ti. szerződést), akiről tudta, hogy nem fogják felnevelni az állatot, nem is volt nekik. Rézszegek emberekkel, mindenfélével, akik az előlegért mindent aláírtak. Aztán később fizettek neki, hogy tüntesse el a szerződést” — mondta Cs.A. M.P. fentebb leírt megközelítését elvetette: „Mindegy, hogy öregasszony vagy fiatal, a 80 kiló az akkor is 80 kiló.”

Látható, hogy a hatalmi tökéjét pénzre konvertáló L.T. tevékenységét a „defenzív” koalícióban korrupcióként értékelik, a hatalmi pozícióval való visszaélést önmagában véve is elítélik, függetlenül attól, hogy milyen cél érdekében történik. Elterjedését alapvetően a kommunista rendszer bűnének tartják.

Fontos különbség az „offenzívekhez” képest, hogy a mezőgazdasági termelőtevékenység számukra önmagában vett érték, örökölt hivatás, valamint az, hogy erős (magyar) nemzeti, és ugyancsak erős lokális identitással rendelkeznek. Főleg az öregebbek a messzire visszanyúló lokális hagyomány kiváló ismerői. (Számos történetet hallhattunk a gencsi kisenemesség 18–19. századi tevékenységéről, gyakoriak a „családi ereklyék” stb.)

A vetélytárs koalíciót, és személy szerint L.T.-t elmarasztalják az általuk érvényesnek tekintett erkölcsi normák be nem tartásában. Szemére vetik, hogy hatalmi pozícióját vagyona gyarapítására használta, hogy „nem ért a földhöz”, és hogy „kupec szellemű ember”. (Sokat mondanak a gúnynevek is: „Dallas-család”, „Jockey”.)

Ezzel szemben az „offenzív” koalícióban a vitatott aktusokat *mindenki számára előnyös tranzakcióként* kezelik, illetve gyakran – hálára kötelező, vagy viszonzásra jogosult – „jótevékenység”-jellegüket domborítják ki. A múlt rendszerrel szemben nem fogalmazznak meg erkölcsi töltetű kritikát. („Akkor is sokat dolgoztunk, most is, akkor is jutott, most is jut” – L.T.) Értérendszerük alapjainál a magát minden szituációban feltaláló, az anyagi gyarapodást saját erejéből megvalósító *self-made man* ideáltípusát találjuk. Családi múltjukról nem sokat és nem szívesen beszélnek, a helyi hagyománynak szemléltetőmást nem részesei, annak ellenére, hogy nem számítanak betelepülteknek, őseik már (legalább) a múlt században is a faluban éltek.¹⁷ A mezőgazdasági termelésben nem valami ideális életformát, hanem pénzszerzési lehetőséget látnak. („Ha nem lesz benne haszon, eladom az egészet” – mondja L.T. a gazdaságáról.) *Nemzeti (román) és lokális identitástudatuk gyenge*: bár románok-

nak vallják magukat, valamennyien a magyar nyelvet használják a családban, a Magyar Televízió műsorait nézik. Ezért sokkal hajlamosabbak kiszabadulni a közösségi kontroll alól. Az ellentáborról alkotott véleményük megfogalmazásában óvatosabbak, mint amazok. A „defenzíveket” elsősorban „irigyek”-ként ítélik el („nem képesek elfogadni, hogy korábban nincstelen családok, vagy azok leszármazottai velük egy sorba, vagy esetleg föléljük emelkedjenek”).

III.1.4. Harmadik „politikai” esettanulmány: harc a Leviatánnal

A falu 1968-ban elveszett önkormányzatának visszaszerzésére tett kísérlet már jobban megmozgatta a falu politikai közvéleményét. A kezdeményezés a változások után főszerepet vállalt J.L.-től és a tiszteletestül indult. Sikertelen is a falu lakosságának nagyrészt (900 aláírás) megnyerni az ügynek, amely végül is a felettes hatóságok makacosságán bukott meg a kezdeményezők szívós erőfeszítései ellenére.

A helyi politikai élet felporzódásához azonban már az önkormányzat kilátásba helyezése is elég volt. A J.L. körül csoportosuló régi nagygazdák körével a „szent tehenek esete” óta egyre élesebben szembehegyezkedő, L.T. vezette családi koalíció az önkormányzat létrehozását ugyan nem ellenezte kifejezetten, de J.L. presztízisének növekedése aggodalmat keltett körükben.

Ennek ellensúlyozására a kérelmek sorozatos benyújtása közben mind hangsúlyosabban kezdte J.L.-t hatalomérveléssel, a közösség ügyének személyes ambíciói érdekében való felhasználásával vádolni. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy az önkormányzat visszaszerzését ők is kívánatosnak tartották és tartják ma is. Mi több, a koalíció egyik tagja, S.M. megpróbált – az eredeti kezdeményezők megkerülésével – utánajárni a dolognak, nyilván abból a megfontolásból, hogy az esetleges siker babérjainak learatásából kivehesse a részét.

A kezdeményezés meghiúsulása miatt a „defenzív” és „offenzív” elit közötti hatalmi konfliktus kibontakozására nem nyílt lehetőség és az utóbbi három évben, a zavaros idők lassú leülepedésével a koalíciós viszályok is a háttérbe vagy a „hamu alá” kerültek.

A történet első számú tanulsága: semmilyen szinten nem találtuk nyomát annak, hogy a helyi románok (görög katolikusok) tartanának egy olyan helyzet kialakulásától, amelyben a román többségű nagyközségtől elszakadva egy magyar (református) többségű község kisebbségi lakosaivá válnának. A *lokális összetartás eresebbnek bizonyult, mint a nemzetiségi-vallási ellentét*. Az önkormányzat visszaszerzésére tett kísérlet meghiúsulása tehát semmilyen mértékben nem írható a nemzetiségi szétválás rovására.

Kétségtelen azonban, hogy a falu közéletének eseményeit meghatározó, családi koalíciók közötti harc, amely ez esetben is kibontakozott (bár a kudarcnak nem volt közvetlen kiváló oka), nem nélkülözi a nemzetiségi alapokat.

III.2. Nemzetiségek közötti kapcsolatok

III.2.1. Nyelvhasználat

Gencsen magyarok, románok és cigányok élnek. Legalábbis nemzeti hovatartozásukat tekintve. Nyelvtanilag a falu szinte homogén, magyar ajkú. Kis számú kivételt képez néhány ju-

hász család, akik alig 15–20 éve telepedtek be Avasból, és – bár folyékonyan beszélnek magyarul – a családban a román nyelvet használják.

Nézzük meg a nyelvhasználat kérdését először a magyar közösségen belül.

A tájszólás teljesen eltűnt. A terepbejárás első tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy nem csak ebben a községben: Szatmár romániai oldalán mindenütt. Ilyen értelemben az országhatár nagyon fontos nyelvi határ is.

1993-ban a törvényi tsz vezetőjétől érdeklődtünk, beszélnek-e itt a környéken valahol az emberek a tájszólást. Szinte sértődötten jelentette ki, hogy dehogyan, ők itt „valódi rendes magyar emberek”.

Nyilván félreértette a kérdést, válasza azonban nagyon fontos információkat hordoz. A „tájszólás”, ami egy olyan szó, amelyet ő nem használ, számára a mezősegi vegyes lakosságú falvak magyarjainak beszédét asszociálta, akik sok román szót is kevernek a beszédükbe. Általában az asszimiláció is előrehaladottabb itt. Ettől kívánta határozottan elhatárolni magát, pontosabban régióját.

A „rendes magyar ember” kifejezésre rákérdezvén kiderült, hogy az e kategóriába tartozók „tisztán beszélnek a magyart”, és ennek a tiszta beszédnek etalonja a Magyar Televízió.

A magyar adás, amely Erdélyben általában már nem, de a Partiumban fogható, a magyar identitás egyik legfontosabb elemévé vált a bezártság hosszú évtizedeiben. Nézettség még sokkal általánosabb, mint a határ magyar oldalán: talán azért, mert sokáig a magyar népesség csak tévénezőként lehetett a magyarországiakkal egyenrangú, „rendes magyar”. A mai nemzedékek nyelvezetére is gyaníthatóan hangsúlyozottan nyomja rá a bélyegét.

Az általános magyar köznyelv mellett nem alakult ki sajátosan magyar közéleti nyelv. Ennek oka, hogy a közéleti nyelv nem a magyar, hanem a román volt, illetve ma is az.

A román nyelv ismerete elsősorban az iskolai képzés eredménye. Az idősebb korosztályok és az alacsony képzettségűek – akik csak tíz osztályt végeztek – nem, vagy rosszul beszélnek.

A cigányság szintén magyar ajkú. Többen ugyanazt a tájszólást beszélnek, mint az ököritőfülpösié, de sokan – kivált akik Magyarországra járnak dolgozni – elhagyják.

Ez az etnikai csoport jóval kisebb számarányban él Gencsen, mint Ököritőn.

A helyi románság különbözik aszerint, hogy törzsek lakosságáról vagy betelepültekről van-e szó. Míg az előbbieket magyar ajkúak, az utóbbiak jórészt Máramarosból, Avasból jöttek, és a faluban tanultak meg magyarul.

Az előbbieket román identitásának alapja elsősorban a görög katolikus vallás, családnevük is jobbra magyar (vagy régen magyarosított). Identitásuk bizonytalan, gyermekeiket azonban már románul tanítatják, ami az új generáció biztosabb elrománosodását jelentheti. A román tanszékhez Nagyváradból jár ki román pedagógus.

A betelepülteket számos dolog megkülönbözteti: foglalkozásuk (juhászok), lakhelyük (többségük két utcában, elkülönülten lakik) és nyelvük.

Mindkét csoport szolidáris azonban a faluval – a magyar nyelvűség is valószínűleg e szolidaritás eredménye – és megkülönböztetik magukat Radulest telepített román lakóitól.

A magyar nyelv elterjedésében e csoportok esetében is kiemelt szerepet játszik a Magyar Televízió, amely jóval nézettebb, mint a román.

Bár a román a román családok többségénél is csak második leggyakrabban használt nyelv a családi életben, nagy szerepet kap a közéletben, több területen is, mint például:

- Ha az összevont polgármesteri hivatalban, Káváson van ügyintéző. (Kávás román többségű. A hivatal dolgozói jórészt románok.)

- A helyi gépállomás (SMA, állami vállalat) értekezletem, gyűlésem.
- Tantestületi értekezleten.
- A görög katolikus egyházi ceremóniákon.
- Ha van nem falubeli román a társaságban.
- 1990-ig: állami ünnepeken.
- A régi tsz-gyűléseken, ahol pedig – a juhászokat kivéve – a többség nem, vagy rosszul beszélt románul.

A magyar nyelv a domináns a következő helyzetekben:

- A SMA munkásai egymás közt.
- A pedagógusok, egymás közt és szünetben a gyerekekkel. (Kivételek a román tanárok.)
- A református egyházi szertartások alkalmával.
- Falusiak egymás közt.
- Cigányokkal folytatott beszélgetésekkor.

Kétnyelvűség (azaz a két nyelv felváltott használata) jellemző:

- A helyi, falusi környezetből kilépve, városban (Nagykárolyban és Szatmárnémetiben).
- Városi munkahelyen (eltekintve a gyűlésektől, ünnepi alkalmaktól).
- Ha falubeli román nyelvű – csobán – van a társaságban.

III.2.2. A nemzetiségi kérdés két dimenziója

A nemzetiségileg homogén közegekből származó megfigyelő számára meglepetéseket tartalmazhat az egyes vegyes lakosságú vidékeken, a különböző közösségek együttélésének bejáratott működési mechanizmusaival való ismerkedés. A különböző nemzetiségek és etnikumok közötti viszony megértése szempontjából elengedhetetlen a több évtizedes-évszázados együttélés kialakította „modus vivendi” ismerete.

A nemzetiségi kérdés gencsi olvasatának megközelítésekor is abból kell kiindulnunk, hogy a hétköznapi élet apró reflexeinek szintjén az évtizedek-századok során olyan megértés alakult ki a lakosok között, amely jobban összefogja őket, mint amennyire eltérő érdekeik, esetenként értékrendszerük elválasztják. Ezt a folyamatot a megfigyelő jobb híján az „*egymáshoz asszimilálódás*” rossz utóízű fogalmával tudná leírni. Gencs esetében ennek olyan megjelenési formái vannak, mint

- A lakosság egy jelentős részének – tulajdonképpen az egész görög katolikus közösségnek – gyenge a *nemzeti identitástudata*. Mint az I.1. részben már kiderült, a lakosság mintegy 15–20%-a a népszámlálások tanúsága szerint könnyen váltogatja identitását. Számukra nyilván a szokásosnál kisebb jelentősége van a nemzeti hovatartozásnak. (Az „erős identitású”, a falu kismemesi származású magjához tartozó református magyarok – pejoratíve – „átvedlett magyaroknak” hívják ezeket.)
- A vallási és nemzetiségi hovatartozás fogalmának gyakori összekeveredése. (Interjúalanyaink nem ritkán „görög katolikus” nemzetiségűnek mondták magukat.) Itt jegyzendő meg, hogy a románság gyenge identitásának oka lehet a helyben lakó *görög katolikus pap hiánya* is.
- Főleg a múlt rendszerben, de még ma is a falu lakossága, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül, a *Magyar Televízió* műsorait nézi. Ennek eredményeként a görög katolikus lakosság mindkét nemzeti makrokultúra értékeleit internalizálta, még akkor is, ha

az MTV nem mint „magyar”, hanem mint az univerzális „kokakóla-társadalom” legközelebbi értékfordozója érdekes a számukra.

– Egymás kölcsönös ismeretének jeleként értékelhető, hogy nem találkoztunk egymásra vonatkozó erős sztereotípiákkal.

A falun belül a nemzetiségi ellentétnek tehát már csak azért sem lehetnek manifeszt jelei, mert gyakorlatilag *nincsenek kulturális, vagy nyelvi meg nem értésből fakadó ellentétek a lakosok között*. A románok és magyarok mint nyelvi-kulturális jellemzők szerint elkülöníthető csoportok közötti konfrontáció jelensége annyiban nem ismeretlen a helyi szereplők között, amennyiben a közösség határait túllépve találkozhatnak ezzel a problémával. Ezt illusztrálja az alábbi történet:

Esettanulmány: a kerítésen túl

K.M.-nek, egy régi gazdacsaládból származó nyugdíjas asszonynak 1991 nyarán be kellett fektünie egy kolozsvári kórházba. Itt több román nemzetiségű ápolóval is konfliktusba keveredett, mivel utóbbiak kifogásolták, hogy K.M., bár Romániában él („román kenyeret eszik”), nem bírja kellőképpen a román nyelvet. Ugyanakkor K.M. elmondta, hogy hazatérése óta sem tekint más szemmel a falubeli románokra, hiszen azok „nem tehetnek róla, hogy ilyen emberek (ti. mint az ápolók) is vannak közöttük”.

A példával azt szeretnénk illusztrálni, hogy, bár a lakosok tisztában vannak a román-magyar viszonylatban nemcsak az országos politika, de számos más helyi közösség szintjén is tapasztalható etnikai konfliktus létevel, ez egyelőre nincs kihatással a közösség belső viszonyaira. A hosszú együttélés során kialakított modus vivendi mindaddig tartósnak bizonyult.

Más a helyzet a *cigány lakosság viszonylatában*. Ebben az esetben kifejezetten hangsúlyos *kulturális-etnikai alapon történő elkülönülést* figyelhetünk meg. Ezt leginkább azzal példázhatjuk, hogy az interjúalanyok többsége problémás szituációként értékelte, ha egy cigány család költözne a közvetlen szomszédságába. Nehezen tudnák elképzelni, hogy a cigány szomszédot is bevonják a szomszédság körében szokásos rítusokba (disznófogás, kalács stb.). Ugyanakkor román-magyar viszonylatban mindez nem okoz problémát. Az is megfigyelhető, hogy a cigányok tetteit a megszokottól eltérő mércével mérik. („Mert ha cigány csinálja... – legyintés –, de hogy egy gazdaember!” – mondja K.Á., egy lopásról mesélve.)

Úgy is fogalmazhatunk, hogy a cigányok nem részesei a falu szimbolikus közösségének.

A kétféle elkülönülést jól példázza a falusi bál, mint a közösségen belüli viszonyok megjelenítésének koncentrált terepe:

Elkülönülő csoportok a bálban

A terepmunka fontos momentumának tartottuk a falusi bálban való részvételt. A bálterem szimbolikus terét egymás közt felosztó csoportok megfigyelésekor a legszembeötlőbb a cigányok markáns elkülönülése volt: közvetlenül a zenekar előtt csoportosultak, a többi bálozótól egy-két lépésnyi „senkiföldje” választotta el őket. A román és magyar (görög katolikus, református) bálozók viszont egyetlen közös csoportot alkottak.

Amikor csoportunk egyik tagja kísérletképpen táncra kért egy cigánylányt, ez mindkét táborban megrökönyödést váltott ki. (A lányt egyébként percekben belül „visszakérték”.)

A bál során még egy, az eddig leirtakat megerősítő tapasztalatot szereztünk. Az egyik román (görög katolikus) fiatal, M.F. rögtön a bál elején azzal a kérdéssel jött oda kis csoportunkhoz, hogy nem Teremről¹⁸ érkezünk-e. A kérdés hátterében az állt, hogy ő volt a falvak közötti hagyományos vetélkedés legutóbbi áldozata: egy héttel azelőtt a teremi bálban helyi fiatalok erőszakkal bírták rá a rendezvény elhagyására, és ezért a sérelemért szeretett volna elégtételt szerezni mögötte felsorakozó (különböző nemzetiségű) barátai segítségével. A helyzet tisztázása után arról faggattuk a baráti kör magyar tagjait, majd a bál többi magyar résztvevőjét is, hogy nem okoz-e nekik problémát, ha egy helybéli román vagy a szomszéd falubeli magyar ismerősük között ki-robbanó esetleges konfliktusban dönteniük kell: kinek az oldalára álljanak.

A reakciókból egyértelműen kiderült, hogy a *lokális összetartás* e tekintetben abszolút *elsőbbséget élvez a nemzeti szolidaritással szemben*.

Arra a következtetésre jutottunk tehát, hogy a *nemzetiségi elkülönülés két eltérő formája* létezik Gencsen *magyar–román*, illetve *cigányok–többiek* viszonylatban.

A *román–magyar viszonyt* az jellemzi, hogy:

- Nincsenek kulturális különbségekből vagy nyelvi meg nem értésből fakadó konfliktusok. Az elkülönülés nem etnikai természetű, a hosszú együttélés kialakította modus vivendi tartósnak látszik.
 - Nincsenek igazán egymásról alkotott sztereotípiák.
 - A lokális összetartás érzése erősebb, mint a nemzeti szolidaritás.
 - A nemzetiségi hovatartozás nem játszik releváns szerepet a fiatalok baráti köreinek kialakulásában.
 - Nem nyelvi, hanem vallási választóvonalak jelölik ki az egyes nemzetiségi közösségek határait.
 - A görög katolikusok (románok) nemzeti identitástudata gyenge. Ugyanez mondható el lokális tudatukról is.
 - Az őshonos (legalább száz éve a faluban lakó) románság asszimilálta az újabban betelepedetteket, így ezek sem különülnek el nyelvi-kulturális szegmensek mentén.
 - Bár a román lakosság anyagi helyzetét a magyarokénál nagyobb szórás, polarizáltság jellemzi, és átlagában talán valamivel rosszabbnak mondható, e szempont alapján nem különíthető el egymástól a két közösség.
- Ezzel szemben a *cigány lakosságról* elmondható, hogy *kifejezetten etnikai alapon különül el*:
- Nem részesei a falu szimbolikus közösségének. (Ehhez hasonló elkülönülést románok és magyarok között a frissen betelepített székelyföldi városokban figyelhetünk meg.)
 - Kívül állnak a faluközösség erkölcsi kontroliján.
 - Kölcsönösen erős egymásról alkotott sztereotípiák élnek.
 - A cigányoktól való elhatárolódás fontos szempontja eltérő anyagi helyzetük.

Csak érintőlegesen jegyezzük meg, hogy az első világháború után a falu határába telepített Radulesti községgel a faluközösségnek tapasztalataink szerint nincs szoros kapcsolata.

III.3. A genszi társadalom „szimbolikus mezejének” összeillesztése – Családi koalíciók, nemzetiségek, érdekcsoportok

Az eddigiek során megállapítást nyert, hogy a faluban a makrokörülmények és a közösségi élet struktúráinak felbomlása miatt „látens” jellegű politikai élet a *családi koalíciók harcá-*ban ragadható meg. A koalíciók csak a legnagyobb gazdasági vagy/és szimbolikus tőkével bíró szereplőket fogják össze, a többség számára vetélkedésük érdektelen.

Azt is elmondtuk, hogy a nemzetiségi elkülönülésnek két különböző formáját figyelhetjük meg magyar–román, illetve cigányok–többség viszonylatban.

A szimbolikus mezőről szóló eszmefuttatásunkat azon hipotézis megfogalmazásával szeretnénk befejezni, mely szerint *míg a cigányok–többiek viszonylatban etnikai, román–magyar viszonylatban érdekkonfliktus jellege van a nemzetiségi elkülönülésnek-szembenállásnak.*

Állításunk bizonyítására elevenítsük fel a szembenálló koalíció résztvevőiről elmondottakat, kiegészítve azokat még néhány momentummal:

	„defenzív koalíció”	„offenzív koalíció”
<i>családok származása</i>	kisnemesi, nagygazda	cseléd, betelepült
<i>nemzetiség</i>	magyar	román
<i>nemzeti identitás</i>	erős	gyenge, bizonytalan
<i>lokális identitás</i>	erős, lokális értékek ápolása	gyenge, nem részesei a helyi hagyománynak ¹⁹
<i>vallás</i>	református	görög katolikus
<i>paraszti („gazda”) értékekhez való viszonyulás</i>	tisztelet	inkább lenézés (hatékonytalan)
<i>a hatalom hasznoszerzésre való felhasználásának megítélése</i>	elítélik, bár alapvetően a rendszer hibájának tartják	„mindenki úgy boldogul, ahogy tud”
<i>a múlt rendszer megítélése</i>	„a kommunizmus tanította meg lopni az embereket”	„akkor is dolgoztunk, most is, akkor is jutott, most is jut”
<i>a vetélytárs koalíció megítélése</i>	„irigyek”	„kupec szellemű ember”, „Dallas család”, Jockey”
<i>a koalíció tagjainak megítélése a református közösségben</i>	érintetlenség, tisztelet, „jó gazda”, „Zsiga bácsi nem bótól”, „rendes ember”	„vagyonos”, „ügyeskedő”, „cseléd származású”, „nem ért a földhöz”
<i>a koalíció tagjainak megítélése a gör. kat. közösségben</i>	érintetlenség, „gazdag”, „mind egyformák”	„jól boldogul”, „jól csinálja”, „sokan áldják”, „mind egyforma”

Úgy találjuk, hogy a koalíciók megítélésének szempontjából komoly különbség van a református és a görög katolikus közösség tagjai között (bár a jellemző magatartás mindkét csoportban a koalíciós viszályok iránti érintetlenség): a reformátusok a defenzív, a görög katolikusok az offenzív elitet támogatják.

Azt is megfigyelhettük – már amennyire a falu „élményhiányos” közéletében erre lehetőség nyílt –, hogy a konfrontációk minden esetben a *stabil koalíciók* között zajlottak le.

Úgy gondoljuk, ennek a stabilitásnak az oka az, hogy *nemzetiségi alapon szervezett koalíciókkal* állunk szemben. Az mára sajátos erdélyi társadalmi-politikai fejlődés következménye, hogy a nemzetiségi alapon szervezkedők több más szempont szerint is azonos érdekeltségűek: míg a magyarok a hagyományos értékeket, a folyamatosságot, a status quót képvisel-

lik, a feltörekvő román elit a hagyományos értékvilágot félresöpörve követel egyre több helyet magának. Hasonlóan illeszkedik erre a frontvonalra a régi gazda elit és a káderein közötti ellentét is. (Vagy amennyiben nem, feloldódik: lásd a volt tsz-elnökök esetét.)

A gencsi szimbolikus mezőben tehát érdekcsoportok nemzeti alapokon való spontán megszerveződésének tanúi vagyunk, aminek nem akadálya, hogy a magyar illetve román eredetű lakosság között nincs igazán kulturális vagy nyelvi ellentét. A kölcsönös megértés inkább keretet ad az érdekkonfliktusnak, csatornázza azt a közösség egységének megsértése nélkül át nem hágható korlátok közé. Ezért nehezen elképzelhető forgatókönyv a nemzeti konfliktus extrapolálása, vagyis olyan eset, amikor a lakosok kívülről érkezett, azonos nemzetiségű szereplők segítségével lépnek fel más nemzetiségű falubéliekkel szemben.

IV. A GAZDASÁGI ÉS A SZIMBOLIKUS MEZŐ ÖSSZEKAPCSOLÁSA

IV.1. Tőkék és esélyek

A gazdasági átmenet talán legizgalmasabb kérdése arról szól, hogy kik lesznek képesek a változások haszonélvezőivé válni, megragadni az átalakulás során adódó lehetőségeket, kik töreksenek előző pozíciójuk megőrzésére, és kik számára jelent visszalépést, „lecsúszást” az átalakulás. Jelen alfejezetben arra teszünk kísérletet, hogy a bourdieu-i fogalmi keretek felhasználásával a gensi családokat a fenti szempontok szerint csoportosítsuk, és elemezzük az elmúlt évek folyamán követett stratégiájukat.

A gazdasági versenyben az anyagi tőkejavakon kívül több más tőkefajta is lehet a piaci versengés célja és eszköze.

Jelen esetben öt olyan tőkefajta megkülönböztetését tartottuk célszerűnek a gensi gazdasági folyamatok leírhatósága szempontjából, amelyeknek *anyagi tőkére konvertálása a vizsgált terepen lehetséges, és volt már rá gyakorlati példa.*

1. Az *örökölt anyagi tőke* fogalmával azt a kommunizmus előtti földbirtokot jelöljük, amelynek visszaszerzésére az aktoroknak a kárpótlás révén lehetőségük nyílt.
2. A *társadalmi tőke* két fajtáját tartottuk célszerűnek megkülönböztetni:
 - 2/a A *hatalmi tőke* fogalmával az állami adminisztrációban vagy vállalatnál betöltött olyan pozíciót jelölünk, amely anyagi előnyök szerzésére felhasználható (gyakorlatilag a korrupciós képességről van szó), míg
 - 2/b a *kapcsolati tőke* mindazokat a nem hatalmi pozícióból eredő kapcsolati szálakat jelenti, amelyeket egy aktor gazdasága gyarapítására használhat. A spektrum nagyon széles: a kalács-hálózatban való részvétel lehetőségétől terjed a vezetők közötti (pl. mezőgazdasági gépek áron aluli megvásárlásának lehetőségét biztosító) olyan kapcsolatokig, amelyek kiépülésének szükséges, de nem elégséges feltétele bizonyos mértékű „hatalmi tőke” birtoklása.
3. Az *emberi tőkének* két megjelenési formájával találkozhattunk: egyrészt a *gazdálkodásra vonatkozó*, a családban, vagy valamilyen agrár-oktatási intézményben elsajátított, másrészt a *makrogazdasági folyamatokra, kihasználható lehetőségekre vonatkozó tudás* képében.
4. Végül a *tekintély-tőke* fogalmával a közösségben elfoglalt presztízspozíciókból fakadó, gazdaságilag kihasználható előnyöket jelöljük.

A továbbiakban az egyes tőkefajtákat jellemezzük aszerint, hogy *milyen gyakorisággal fordulnak elő* a vizsgált terepen, mekkora *differenciáló hatást* fejtenek ki, mi az adott tőkének anyagi tőkére való *konvertálásának eszköze*. Minden esetben egy-egy példán is illusztráljuk mondanivalónkat.

1. Örökölt anyagi tőke

Előfordulás gyakorisága: A legtöbb család részesült valamilyen kárpótlásban. A téveszesítés előtt földdel nem rendelkezők aránya nem haladja meg a 20%-ot.

Differenciáló hatás: Minthogy a meghatározott felső limitnél (10 ha) nagyobb birtokok visszaigénylése is elérhető volt bizonyos technikák által, a reprivatizáció a törvényhozó

szándékánál nagyobb differenciálódást eredményezett. A differenciálódás „fokozatos”, éles határvonal talán 2, 10, valamint 30 hektárnál húzható. (Önfenntartásra képes gazdaság, teljes vertikum kiépítésére képes gazdaság, vállalkozói gazdaság becslés alsó határai.)

Konverzió eszköze: A reprivatizáció törvényes eszköze.

Példa: A jelenleg legnagyobb birtokokkal rendelkező családok (J. család, T. család, G.O., KA. stb.) az egyetlen L.T. kivételével valamennyien 30–50 ha-t szereztek vissza „kollektívizált” birtokaikból.

2. Hatalmi tőke

Előfordulás gyakorisága: Ritka; a birtokosok köre könnyen meghatározható: a volt tsz, COMPLEX szűk vezérkara, egy volt gépállomás-vezető, az állatorvos, két-három, a falun kívüli szervezetekben hajdan pozícióval bíró aktor. Összesen 8–12 személy. Megjegyzendő, hogy ezek közül sem mindenki tudta sikeresen vulgártökére konvertálni hatalmi tőkét.

Differenciáló hatás: Rendkívül erős. A birtokosok szűk köre hatalmas erőforrások felett -rendelkezett/zik. Erős határvonal vonható a birtokosok és a „nincstelenek” közé.

Konverzió eszköze: A múlt rendszerben: korrupció; a változások óta: előbbi, plusz információ monopóliumának kihasználása, helyzeti előnyök a privatizáció során, kapcsolati tőkével összekapcsolva kölcsönös előnyök nyújtása más birtokosokkal.

Példa: A változások előtti konverziós technikára legjobb példa L.T. esete (lásd „Nemzetiség – esettanulmányok” alfejezet). A változások után: ugyancsak L.T., szarvasmarha-vásárlás (lásd „Politikai esettanulmányok”, „A szent tehének esete”), vagy S.L. volt tsz-elnök traktorvásárlása stb.

3/a. A gazdálkodás technikájára vonatkozó tudás mint emberi tőke

Előfordulás gyakorisága: A régi gazdacsaládok mindegyike birtokosa, az összes család mintegy 70%-a.

Differenciáló hatás: A vonatkozó tudás minőségében, bár alapvetően közös kulturális értékről van szó, vannak különbségek. Ezek differenciáló hatását azonban tovább csökkenti két tényező. Az egyik szerint a megfelelő tudással nem rendelkezők földjeiket bérbé adhatják, míg a meglévő tudás esetenként arra ösztönözhet, hogy egyéb megfontolásokat félretéve is az egyéni gazdálkodás mellett döntsön a birtokosa. Ezzel ad abszurdum még a birtokos hátrányára is válhat, amennyiben a bérbeadás a gazdasági stratégiák piaci versenyében az egyéni gazdálkodásnál jelentősen sikeresebbnek bizonyul. Másrészt, ez a tőkefajta csak akkor konvertálható, ha vulgártökéből és munkaerőből is rendelkezésre áll egy minimális mennyiség. (Ezek hiányában sok idős ember nem tudja hasznosítani tudását.)

Összességében tehát a differenciáló hatás a többi tőkefajtaival összevetve gyengének mondható.

Konverzió eszköze: Földművelés.

Példa: Jó példa J.L. családja, akik „mintagazdaságot” tartanak fenn, vagy K.L.-éké, akik viszonylag kis birtokon a teljes termelési vertikum kiépítésével és működtetésével jutnak többletjövedelemhez.

3/b. A makrogazdasági folyamatokra, kihasználható lehetőségekre vonatkozó tudás mint emberi tőke

Előfordulás gyakorisága: Kifejezetten ritka. 2–3, a faluközösségből kiszakadt és később viszszatért, valamint szintén 2–3, előző munkahelyén tapasztalatokat gyűjtött helyben lakó aktor sajátja.²⁰

Differenciáló hatás: Ritkasága miatt viszonylag nagy, de a korlátozott piaci lehetőségek, az állami vállalatok túlhatalma és a pénzügyi rendszer anomáliái csökkentik hatását. Jelentősége azonban növekedőben van.

Konverzió eszköze: A makrogazdasági körülmények kínálta lehetőségek kihasználása.

Példa: Jellemző, hogy csak az ezzel a tőkefajttal rendelkező szereplők tudtak-mertek élni valamilyen hitellehetőséggel. Konkrét példa erre T.E., az egyik legnagyobb gazdaságot vezető, nem a faluban lakó birtokos.

4. Kapcsolati tőke

Előfordulás gyakorisága: Minden aktor birtokosa valamilyen kapcsolati tőkének, de ennek minősége és mennyisége nagyon különböző.

Differenciáló hatás: Éles választóvonal a *hatalmi tőkével összekapcsolódó*, valamint a *hatalmi tőkével össze nem kapcsolódó* (kaláka-hálózatban való részvételt jelző) kapcsolati tőke közé húzható. Természetesen a két csoporton belül is vannak lényeges különbségek.

Konverzió eszköze: Első esetben hatalmi tőke konvertálása vulgártőkére egy másik, hatalmi tőkével rendelkező aktor „számlájára”, aki cserében ugyanígy jár el. Második esetben munkaerőnek munkaerőre való cserélése.

Példa: Első esetben a fentebb már említett traktorvásárlás, második esetben bármelyik kaláka jellegű munkaerőcsere.

5. Tekintély-tőke

Előfordulás gyakorisága: Nehezen meghatározható, hogy mekkora mennyiségű tekintély-tőkét tekintünk „relevánsnak”. Úgy gondoljuk, a „Politikai mező” alfejezetben bemutatott elit-koalíciókat alkotó családok esetében (11–18 szereplő) már lehet releváns mennyiségről beszélni. Nagyon kevesen vannak azonban azok, akik képesek – és hajlandók – vulgártőkére konvertálni tekintély-tőkéjüket, mivel ez gyakran annak elvesztésével jár.

Vonzóbb a más tőkefajtákra – pl. a kapcsolati vagy a hatalmi tőkére – konvertálás, de ez sem jellemző.

Differenciáló hatás: Éppen a fent leírtak miatt csekély. Néhány elszigetelt, de annál érdekesebb esetről van szó.

Konverzió eszköze: Változatos. Egyet bemutatunk:

Példa: A leglátványosabb példát a református lelkész szolgáltatja. Tekintély-tőkéjét egyrészt – segélyszállítmányok manipulálásával – egyenesen vulgártőkére, másrészt a Kisgazda Társulás vezető pozíciójának megszerzésével hatalmi tőkére, ez utóbbit pedig egy sajátos istállóvásárlással vulgártőkére sikerült konvertálnia. Ugyanakkor ezen műveletek során tekintély-tőkéjét javarészt elveszítette.

IV.2. Családi stratégiák

A továbbiakban az előző fejezetben leírtak alapján csoportosítjuk az egyes családok által követett stratégiákat, és jellemezzük ezeket a csoportokat. Úgy gondoljuk, hogy részben a helyi társadalom atomizáltsága, részben a tranzíciós alternatívák viszonylagos bősége miatt ez a legjobb módszer a falusi társadalom szegregációs folyamatának jellemzésére: a régi csoportok (tsz-tagok, munkások, ingázók, „irodisták”, tanárok, káderek) már felbomlottak, új, stabil csoportosulások – a kis létszámú családi koalíciókon kívül – (még?) nem alakultak ki.

IV.2.1. A csoportosítás szempontjai

A csoportok elkülönítésének szempontjaiként a következőket alkalmaztuk:

1. *jövedelmi viszonyok*, a mezőgazdasági termelésből származó jövedelem aránya az össz-jövedelmen belül.
2. *A birtokolt földterület nagysága.*
3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága.*
4. *Birtokolt termelési eszközök* mezőgazdasági vagy kisipari termelésben, kereskedelemben egyaránt. A mezőgazdasági termelés abszolút dominanciája miatt azonban gyakorlatilag szinte kizárólag mezőgazdasági gépekről van szó.
5. *Piaci aktusok.* Mely piacokon, milyen szerepkörben vannak jelen az aktorok?

A fenti szempontokat a csoportok meghatározásakor használtuk. Ugyanakkor fontosnak tartjuk az így elkülönített csoportokat további szempontok szerint is jellemezni. A következő jellemzők vizsgálatát tartottuk még lényegesnek:

- A. *A stratégiát követő családok létszáma.*
- B. *„Induló” és „átigazolási” stratégiák.* Az előző fejezetben leírtak alapján, a csoportra jellemző (CIVŐ, KÖTV, VÁLL, CSAJ, KIV), a mezőgazdasági termelésben alkalmazott stratégiaváltozatok.
- C. *Birtokolt tőkefajták,* ezek konvertálhatósága és koncentrációjuk foka.
- D. *Prezítízsjavak:* Olyan jószágok, amelyek birtoklása büszkeséggel tölti el az adott csoportba sorolt szereplőket.
- E. *Származásuk, és a múlt rendszerben játszott szerepük:* Ez utóbbi esetben a „tsz-tagok”, „munkások”, „ingázók”, „irodisták”, „tanárok”, „káderek” fogalmakat fogjuk használni.
- E. *Etnikai-nemzetiségi-vallási hovatartozásuk.*
- C. *Az adott csoporton belül elkülöníthető alcsoportok száma, jellemzőik.*
- H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez, vagyis a két családi koalícióhoz való viszonyuk.*
- I. *A csoport prezítízse a faluban:* Milyen tulajdonságokat tartanak jellemzőnek a csoport tagjaira saját maguk, illetve a faluközösség más tagjaid

IV.2.2. A csoportosítás módszere

A csoportosítás során mélyinterjúkra, valamint a lekérdezett kérdőívek adataira támaszkodtunk. Követett módszerünk szerint először a kérdőívek adatai alapján, azokat személyes megfigyeléseinkkel korrigálva meghatároztuk az egyes csoportok koordinátáit, a fentebb ismertetett szempontok alapján. Ezek után kiválasztottunk *egy tipikusnak tekintett gazdaságot a csoportból,* és ennek részletes elemzése nyomán (ismét korrigálva az eredményeket egyéb tapasztalatainkra való tekintettel) állapítottuk meg a *csoport* jellemzőit.

Igyekeztünk olyan csoportokat felállítani, amelyek megfelelnek a helyiek által alkalmazott kategóriáknak. Ez elsősorban azért okozott nehézséget, mert a „felfordulás” miatt egyelőre nem alakulhattak ki tartós sztereotípiák az egyes csoportokról, minthogy tartós csoportok sem alakultak ki.

Mindenesetre azon voltunk, hogy a helyi terminológiához és az egymásról alkotott fogalmak rendszeréhez a lehetőségekhez képest hűek maradjunk.

IV.2.3. Stratégia-csoportok

„Nagygazdák”

Ezzel a helyi terminológiának megfelelő kategóriával gyakorlatilag az „elitet” jelöltük. Két tipikus példát is megvizsgáltunk, a III.1. részben leírt „defenzív”, illetve „offenzív” elit-alcsoportból egyet-egyét. Előbbire J.L., utóbbira L.T. gazdasága szolgált példaképpen.

1. *Jövedelmi viszonyok:* 0,5–2 millió Ft, a mezőgazdasági termelésből származó, monetáris formában nem mindig megjelenő éves jövedelem.
2. *A birtokolt földterület nagysága:* 15–60 ha.
3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága:* 30–220 ha.
4. *Birtokolt termelési eszközök:* Jellemző a traktor, eke, borona, esetenként néhány más mezőgazdasági gép megléte is. Kombájnnal viszont egyelőre senki nem rendelkezik, bár többek tervei között szerepel a vásárlás. Az aratást egyelőre a SMA végzi, bér munkában. A csoport tagjai közül senki sincs azonban teljesen bér munkára utalva a gépi munka területén; azok, akik nem rendelkeznek traktorral, valamennyien kialakítottak valamiféle hosszú távú együttműködést egy olyan nagygazdával, akinek vannak gépei.
5. *Piaci aktusok.* Általában minden piacon jelen vannak, különféle szerepkörökben. A *munkaerőpiacon* a keresleti oldalon jelennek meg, terményért és pénzért egyaránt vesznek igénybe munkaerőt. A munkaerő-munkaerő cserében fentebb már részletezett okokból kifolyólag nem vesznek részt.

Az *output piacokon* elsősorban eladókként (az állami mamutok felé), de – főként az „offenzív” alcsoport tagjai – olykor vevőként is megjelennek, mivel egyesek közülük a falun kívüli kapcsolathálójuk révén az állami szerződésnél előnyösebb értékesítési csatornákhöz is hozzáférnek, amit ki is aknáznak. Jellemző módon nagyon figyelnek a felvevőpiacra, kapcsolati tőkéjüket felhasználva az „előre gondolkodás” taktikáját követik termékszerkezetük kialakításakor. (Más csoportoknál inkább a „tavaly jó volt, idén is jó lesz” taktika a jellemző.)

Az *input piacokon* gazdaságuk gépesítettsége miatt kevésbé kiszolgáltatottak az állami mamutoknak, de – műtrágya stb. terén – még ők is viszonylag erősen függenek tőlük.

Megjegyezendő még, hogy akad egy olyan szereplő is, aki birtoknagysága alapján beleférne a „klubba”, de nem foglalkozik mezőgazdasággal, földjeit a SMA-val művelteti.

- A. *A stratégiát követő családok létszáma:* Mintegy 7–15 családról van szó, a többieknek potenciálisan sincs sok esélyük bekerülni a „klubba”.
- B. *„Induló” és „átigazolási” stratégiák:* Jellemző a VÁLL-VÁLL, valamint a CIVŐ-VÁLL útvonal: előbbi mindkét, utóbbi kifejezetten a „defenzív” alcsoportban.
- C. *Birtokolt tőkefajták:* A „defenzív” csoport résztvevői nagy mennyiségű örökölt, kapcsolati, emberi és tekintély-tőkét, míg az „offenzívek” alapvetően hatalmi, kapcsolati és emberi tőkét koncentrálnak. A konverzió szempontjából jellemző, hogy az „offenzívek” sokkal gátlástalanabban élnek vele, míg a „defenzívek” gyakran visszariadnak hatalmi és tekintély-tőkéjük látványos konvertálásától.
- D. *Presztízsjavak.* Nagy ház, traktor, több autó, nagy kutyá(k).
- E. *Származásuk, és a múlt rendszerben játszott szerepük:* Mint arról már szó volt, a „defenzívek” a prekommunista-agrárértelmiségi, az „offenzívek” alapvetően a kommunista-káder elit volt tagjai, vagy azok leszármazottai.

- F. *Etnikai-nemzetiségi-vallási hovatartozásuk*: Református, görög katolikus. Az arányok nagyjából megfelelnek a falubéli nemzetiségi arányoknak.
- G. *Alcsoportok*: „Defenzív” – „offenzív”.
- H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez*, vagyis a két családi koalícióhoz *való viszonyuk*: A koalíciók és a két nagygazda-alcsoport nagyjából egybeesnek. A „defenzív” koalíció ennél valamivel bővebb (értelmiségiek, néhány „patinás” parasztgazda a részese még a nagygazdákon kívül).
- I. *A csoport presztízse a faluban*: Viszonylag magas, főleg a „defenzíveké”. A koalíciók egyes „szimpatizánsai” körében a két alcsoport megítélése eltérő. Képességeiket elismerik, bár, főleg a szegényebbek körében, nem ritkán találkozhatunk olyan megfogalmazásokkal, mint „nem tisztességesek”, „mindenüket a szegényektől szedték el” stb.

„Több lábon állók”

Ezzel a kategóriával a jövedelmüket több forrásból szerző családokat jelöltük. Alapfeltételnek tekintettük, hogy rendelkezzenek a család élelmiszer-szükségleteinek biztosítására alkalmas 1,5 hektáryi földterülettel.

1. *Jövedelmi viszonyok*: 40–700 eFt.
 2. *A birtokolt földterület nagysága*: 1,5–10 hektár.
 3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága*: 1,5–10 ha.
 4. *Birtokolt termelési eszközök*: Mezőgazdasági termelőeszköz általában nem jellemző. Kiskereskedelmi vállalkozók rendelkeznek nem túl értékes gépekkel (pl. seprűkötéshez, vagy furgon áruszállításhoz).
 5. *Piaci aktusok*: A munkaerőpiac két szegmensén (kaláka és munkaerő vásárlása terményért) megjelennek időnként. A gépi munkát általában az SMA-val, néha egy-egy nagygazdával végeztetik, terményért cserében. Az *output piacokon* a saját szükségleteik fölötti terménnyel jelennek meg. Kerülik a monetarizált műveleteket, már csak azért is, mert pénzjövedelmüket alapvetően más forrásból szerzik, a mezőgazdasági termelés az önellátást szolgálja. A termény-műtrágya, termény-cukor stb. cseréket előnyben részesítik a pénzért történő értékesítéssel szemben.
- A. *A stratégiát követő családok létszáma*: 60–80 család.
- B. *„Induló” és „átigazolási” stratégiák*: CIVŐ-KÖTV, CIVŐ-CSAJ, CSAJ-KÖTV.
- C. *Birtokolt tőkefajták*: Jellemző tőkefajta az örökölt, valamint a kaláka-rendszerben való részvételhez szükséges *kapcsolati*. A tőkekonzentráció mértéke viszonylag alacsony, és a csoporton belül változó.
- D. *Presztízsjavak*: Jellemző presztízsjavak a mobil jelleget, „nem földhöz ragadtságot” hangsúlyozó jószágok, mint pl. a „nem kocka ház”, „parabola antenna”, „mikrosütő”.
- E. *Származásuk, és a múlt rendszerben játszott szerepük*: Alcsoportok szerint változatos. A faluban lakó értelmiségiek és a kisvállalkozók többsége kis-középbirtokos, a többiek vegyes származásúak. Egyesek a múlt rendszerben is hasonló foglalkozást űztek (pl. az értelmiségiek és az SMA-traktoristák, vagy a pék), mások az állami szektorban végeztek adminisztratív munkát, de akadnak közöttük pályakezdők, sőt volt káderekek is.
- F. *Etnikai-nemzetiségi-vallási megoszlás*: Változatos. Feltételezésünk szerint a református magyarok felülreprezentáltak, míg cigány család nem tartozik a csoportba.
- G. *Alcsoportok*: értelmiségiek, vállalkozók, bérmunkások. Húzható még egy választóvonal a birtokukat maguk művelők, valamint az azt bérbeadók közé.

- H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez, vagyis a két családi koalícióhoz való viszonyuk.* Általában jellemző a „véleményalkotó” magatartás. Az értelmiségiek-vállalkozók közül néhányan részesei a „defenzív”, egy traktoros (L.T. traktorosa, egyben veje) az „offenzív” koalíciónak. A koalíciókat származásuktól függően eltérő módon ítélik meg: a reformátusok negatívan viszonyulnak az „offenzív” koalícióhoz, míg a görög katolikusok semleges álláspontot képviselnek.
- I. *A csoport presztízse a faluban* magasnak mondható. Oka ennek egyrészt az, hogy kiterjedt kapcsolathálóval rendelkeznek, másrészt pedig, hogy nem lengi körül őket a „gazdagoknak” kijáró gyanakvás légköre. A csoporton belül e tekintetben is elég erős a differenciálódás: értelmiségiek magasabb, bér munkások alacsonyabb, vállalkozók (pl. kocsmárosok) nagy szórású presztízsmutatóval rendelkeznek.

„Gazdák”

1. *Jövedelmi viszonyok:* 30–250 eFt.
 2. *A birtokolt földterület nagysága:* 5–20 ha.
 3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága:* 5–20 ha.
 4. *Birtokolt termelési eszközök:* Traktor hiánya mellett jellemző a ló, valamint a lóvontatású termelőeszközök.
 5. *Piaci aktusok:* Önellátásra, a családi munkaerő foglalkoztatására berendezkedett gazdaságok. A monetarizált műveleteket kerülik. Igyekeznek teljes vertikumot kiépíteni, és a szükséges pénzt a húspiacról beszerezni. Részt vesznek a kalákában, betakarításkor kifejezetten terményért cserében, bér munkát is igénybe vesznek.
- A. *A stratégiát követő családok létszáma:* 70–90 család.
- B. *„Induló” és „átigazolási” stratégiák:* CSAJ-CSAJ, CIVŐ-CSAJ, néhány esetben olyan, korábban „két lábon állóknál”, akik elveszítették állásukat: KÖTV-CSAJ.
- C. *Birtokolt tőkefajták:* Örökölt, kapcsolati, emberi, néhány öregebb gazdánál szimbolikus (ez alig konvertálható). A koncentráció foka alacsony.
- D. *Presztízsjavak:* ló, szekér, biblia, „tisza udvar, rendes ház”.
- E. *Származásuk és a múlt rendszerben játszott szerepük:* Kis- és középbirtokos családok. Elég jellemző a tsz-dolgozó típusa.
- F. *Etnikai-nemzetiségt-vallási hovatartozásuk:* Cigány család nem tartozik a csoportba. Református–görög katolikus viszonylatban a megosztás arányos.
- G. *Alcsoportok:* Nem jellemző.
- H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez való viszony:* Kevésbé hajlamosak a véleményalkotásra, mint a „két lábon állók”. A reformátusok körében – főként az öregek – sokan erősen elítélik az „offenzív” koalíciót.
- I. *A csoport presztízse a faluban:* Anyagi helyzetükhöz képest magas.

„Kényszerparasztok”

Ezzel a kifejezéssel azokat az aktorokat jelöljük, akik akaratuk ellenére, a munkaerőpiac szűkülése miatt arról kizorolva kényszerültek gazdálkodásba fogni.

1. *Jövedelmi viszonyok:* 20–50 eFt évente.
2. *A birtokolt földterület nagysága:* 1,5–5 hektár.
3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága:* 1,5–5 ha.
4. *Birtokolt termelési eszközök:* Gyakran semmi, illetve ló, szekér, ritkán lóvontatású szerszámok.

5. *Piaci aktusok*: Minimálisak. A monetarizált műveletek majdnem teljesen hiányoznak, A kaláka-hálózatban részt vesznek, de ennek nem sok jelentősége van, minthogy gazdaságuk ellátásához nincs szükségük kölcsönmunkaerőre. Ezért képesek lennének megjelenni a munkaerőpiac kínálati oldalán, de nincs megfelelő kereslet, és a bérmunka alacsony presztízse visszatartja őket attól, hogy minimális bérért kockára tegyék kevés tekintély-tőkéjüket.

A. *A stratégiát követő családok száma*: kb. 150–200 család.

B. *„Induló” és „átigazolási” stratégiák*: KIV-KIV, az időközben állásukat veszítetteknekél KÖTV-KIV.

C. *Birtokolt tőkefajták*: Kevés örökölt, kevés emberi, kevés kapcsolati.

D. *Presztízsjavak*: TV, ló, nagy ház, jószág.

E. *Származásuk és a múlt rendszerben játszott szerepük*: Kisparaszti-cseléd származásúak, sokan a környező nagybirtokok felbomlása után költöztek a faluba.

F. *Etnikai-nemzetiségi-vallási hovatartozásuk*: Cigányok nincsenek a csoportban, görög katolikusok felülreprezentáltak.

G. *Alcsoportok*: Nem jellemző.

H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez való viszony*: Nagyfokú érdektelenség, szegényember-habitus: „mind egyformák”, „mindig azok járnak jól, akik közel vannak a tűzhöz”, nincs köztük különbség, nem tisztességes úton szereztek a vagyont.

I. *A csoport presztízse a faluban* alacsonynak mondható.

„Ülepedők”

Ezzel a kifejezéssel azokat a családokat jelöljük, amelyek vagy a „kényszerparasztokhoz” hasonlóan kiszorultak korábbi szerepkörükből, de azokkal ellentétben mezőgazdasági termeléssel valamiért nem tudják biztosítani megélhetésüket, vagy pedig megtarthatták állásukat, de körülményeik romlottak.

Három alcsoport tartozik ebbe a körbe: az előregedett családok, amelyek földjeik megmunkálására nem tudnak munkaerőt biztosítani, ezért az SMA-társulásnak adják bérbé azokat, a kisipari tevékenységből tengődő seprűkötők, valamint az ortodox román pásztorok.

1. *Jövedelmi viszonyok*: évi 15–30 eFt.

2. *A birtokolt földterület nagysága*: 0–5 ha.

3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága*: 0–1 ha.

4. *Birtokolt termelési eszközök*: néhány nagyon egyszerű gép a „seprűkötők”-nél.

5. *Piaci aktusok*: Alcsoportok szerint különböző.

Az „előregedett” igyekeznek megélni abból, amit az SMA-tól kapnak, kiegészítve azt gyakran nevétséges összegű nyugdíjikkal. A pásztorok örvendezve többnyire a falun kívüli munkaerőpiacokon szerepelnek, mióta a helyi birkatenyésztés (a COMPLEX) megszűnt. A seprűkötők családi gazdasága talán a legmonetarizáltabb az összes szereplő között: termékeiket a piacon értékesítik, fogyasztásuk jelentős részét is onnan szerzik be. Így például van közöttük olyan, aki vásárolja(1) a kenyérlisztet.

A. *A stratégiát követő családok létszáma*: kb. 10 seprűkötő, két traktorista és 8–10 pásztor-családról, valamint mintegy 15–20 „előregedett” családról van szó (összesen tehát 33–40 család).

- B. „*Induló*” és „*átigazolási*” stratégiák: Az „előregedettek” esetében KÖTV-KÖTV, a többieknek nincs mezőgazdasági termelési stratégiájuk.
- C. *Birtokolt tőkefajták*: Az „előregedetteknel” kevés örökölt anyagi tőke. Az egész csoportra jellemző a kapcsolati tőke alacsony szintje, ami megkülönbözteti őket az eddig bemutatott csoportoktól, sőt a „leszakadóktól” is.
- D. *Presztízsjavak*: TV, magnó.
- E. *Származásuk, és a múlt rendszerben játszott szerepük*: A pásztorcsaládok a téjesítés után vándoroltak a faluba. Az „előregedett” és a seprűkötő családok származása változatos.
- F. *Etnikai-nemzetiségi-vallási hovatartozásuk*: A pásztorcsaládok ortodox vallású románok. A többiek esetében nem jellemző a vallási-nemzetiségi hovatartozás. A traktorista családok identitásváltó cigány családok, amelyek kiköltöztek a cigány lakosság lakta Vadon utcából, és elindultak az asszimiláció útján.
- G. *Alcsoportok*: „előregedettek”, pásztorok, seprűkötők.
- H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez való viszony*: Érdektelenség.
- I. *A csoport presztízse a faluban*. Alacsony. Jellemző kijelentések: „oda jutott, hogy seprűköt”, „avasiak”, „csobánok”.

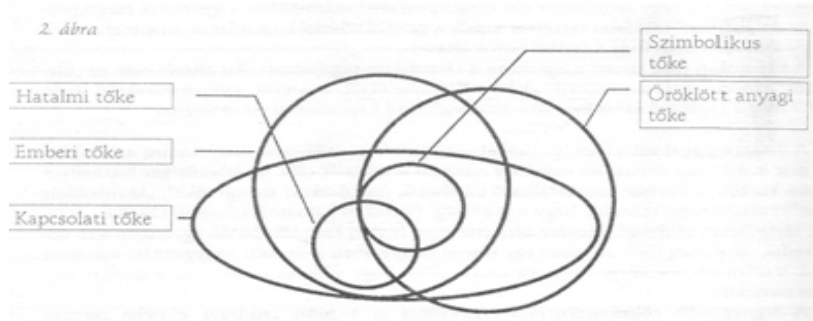
„*A társadalom perifériája*”

Ez a kategória nagyjából a cigány lakosságot fedi le. Kivétel a két traktorista család, amely az előző csoportban szerepelt.

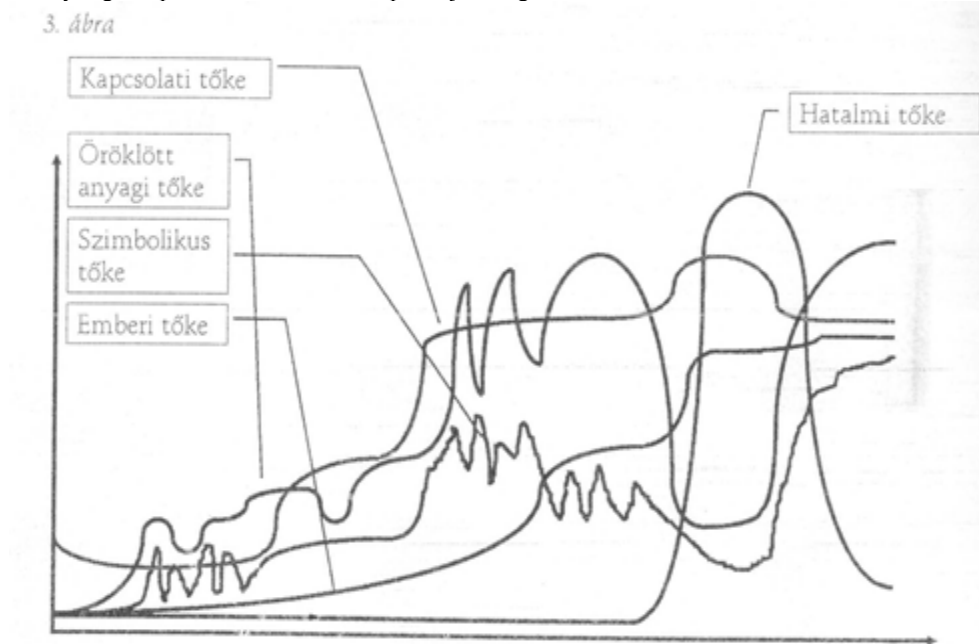
1. *Jövedelmi viszonyok*: évi 10–500 eFt.
 2. *A birtokolt földterület nagysága*: 0 ha.
 3. *A saját művelésben lévő földterület nagysága*: 0 ha.
 4. *Birtokolt termelési eszközök*: nincsenek.
 5. *Piaci aktusok*: A csoport szereplői adják az állandó bérmunka-kínálatot a munkaerőpiacon. A gazdaságok méreteikhez képest sok monetáris műveletet bonyolítanak. A pénzt a mezőgazdaságon kívüli forrásokból, a „negyedik gazdaságból” (csencselés, „Magyarországra járás”, „itt a piros, hol a piros”) szerzik. Fogyasztási szükségleteik jó részét igyekeznek a gazdasági játékszabályokon kívül eső eszközökkel (lopás) biztosítani.
- A. *A stratégiát követő családok létszáma*: 30–35 család.
 - B. „*Induló*” és „*átigazolási*” stratégiák: Nem jellemző.
 - C. *Birtokolt tőkefajták*: Az eddig megismertek közül egyik sem.
 - D. *Presztízsjavak*: „fényes tréning”, „arany”, „kocsi”.
 - E. *Származásuk, és a múlt rendszerben játszott szerepük*: A bevezetőben ismertetett.
 - F. *Etnikai-nemzetiségi-vallási hovatartozásuk*: A cigány lakosság többsége református vallású, vannak római katolikusok is.
 - G. *Alcsoportok*: Megkülönböztethetők „mobil” és „nem mobil” családok. Előbbiekre jellemző a hullámzó anyagi helyzet, a gyakori ütközés a közösségi és jogi normákkal, a Magyarországra járás stb. Utóbbiakat a „bár cigány, de azért rendes ember” kategóriába szokták sorolni a nem cigány szereplők.
 - H. *A falu „kvázi-politikai” mezejéhez való viszony*: Értelmezhetetlen.
 - I. *A csoport presztízse a faluban*. Rendkívül alacsony, „lopósak”, „cigányok, na”, „egyik napról a másikra élnek”, „felélik a pénzt”. Viszonylag gyakran találkozhatunk a fentebb már idézett „sok közöttük a rendes” jellemzéssel is.

IV.3. Tőkék és stratégiák

A 2. ábra mutatja, hogy a különböző tőkék milyen mértékben koncentrálódnak a gazdaság szereplőinek kezében.

Sajnos nem tudtuk ábrázolni az egyes tőkefajták koncentrációját, ehhez háromdimenziós rajzra lett volna szükség. Megállapítható azonban, hogy a különböző tőkék éppen azoknál az aktoroknál halmozódnak, akik az egyes tőkefajtákból külön-külön is nagy mennyiséget képesek koncentrálni. Ezt próbáljuk meg bemutatni a 3. ábrán.

Periféria – Ülepedők – Kényszerparaszt – Gazdák – Többlábúak – Off. elit – Deff. Elit

A legkoncentráltabb tőkefajtának a hatalmi tőkét jelöltük. Csak az elit, ezen belül is fokozottan az „offenzív elit” birtokolja.

Ezzel szemben örökölt anyagi tőkét leginkább a defenzív elit tud koncentrálni: az offenzíveknél ebből a tőkefajtából több más csoport tagjai is többet birtokolnak. Ennek magyarázata az, hogy az offenzív elit szegényparaszti származású. Ugyanezek megfigyelhetők az „emberi” tőkefajta esetében, amely a gazdálkodással kapcsolatos ismereteket jelöli, így szorosan összefügg a családi birtok létével.

A kapcsolati tőke követi a legjobban a társadalom tagolódását. Kis eltérés csak az „ülepedők” csoportjánál mutatkozik, akik – idős emberekről, valamint „gyűttmentekről” lévén szó – még a cigányoknál is kevesebb hasznosítható kapcsolattal rendelkeznek.

A diagramokkal azt a hipotézisünket szeretnénk szemléltetni, mely szerint *az átalakulás nem nyitott meg nagyszámú mobilitási csatornát a szereplők előtt*, de lehetőséget biztosított egyes, korábban kevésbé konvertálható tőkefajták (pl. „örökölt anyagi tőke”, „szimbolikus tőke”) tulajdonosai számára, hogy a gazdasági életben is kamatoztathassák tőkéiket. A falusi társadalom többségét mindez nem érintette, hiszen ezen tőkefajták egyikében sem bővelkedik, lehetőség nyílt azonban egy régi-új (lényegében a hajdani nagygazdák, valamint azok leszármazottai alkotta) csoportosulás előtt, hogy vállalkozóként visszaszerezze hajdani pozícióit.

A legnagyobb tőkekoncentrációt továbbra is a múlt rendszer elitjébe tartozó aktoroknak sikerül fenntartaniuk, egyrészt azért, mert a rendszer struktúrái, és főként kapcsolathálózata korántsem bomlott fel, ezért a legkifizetődőbb továbbra is a hatalmi tőke anyagira konvertálása, másrészt azért, mert a múltbéli hatalmi tőke, még ha időközben „amortizálódott” is, olyan helyzeti előnyökhöz juttatta tulajdonosait, amelyek ledolgozására a korlátozott piaci verseny körülményei között a többi aktornak gyakorlatilag nincs esélye.

V. KÖVETKEZTETÉSEK, ÖSSZEFOGLALÁS

A tervgazdálkodás lebontásával kísérletező román gazdaság pillanatnyilag egy, az állami „kézi vezérlés”⁷ és az állami vállalatok monopolhelyezete által erősen korlátozott piacot fenntartó „államkapitalizmus” állapotában van. A mezőgazdaság vonatkozásában ez azt jelenti, hogy az összes részpiac, és a piaci struktúrák (pl. pénzügyi rendszer) rendkívül fejletlen állapota mellett az állami mamutok integrálják a termelést, erősen meghatározva a szereplője magatartását. E magatartás jellemzői: *autarkia*ra való hajlam, *monetáris műveletek kerülése*, *rövid távú tervezés*, *kivárás*.

Gencsen rögtön a változások után a helyi társadalom gyorsan ébredt dermedtségéből, és meglepő energiával látott önmaga megszerzéséhez (tsz felbontása, Kisgazda Társulás alakítása stb.). A *realitások* azonban *nem kedveztek a civil önszerveződésnek a gazdaságban*. Az alternatív stratégiák piaci versenyének hatására a családok feladták sikertelennek ítélt stratégiáikat, és másokat választottak helyettük. Az 1994-re kialakult helyzet azt mutatja, hogy a falu gazdaságában abszolút túlsúlyra tettek szert az *önellátásra törekvő paraszti (csajanovi)*, valamint a munkaerőpiacról kiszorult, hajdan ipari foglalkozású szereplők munkaerejének nem annyira felszívására, mint inkább a munkaerőpiacról való „kiiktatására”²² szolgáló *kényszerparaszti*, „*kiváró*” *stratégiát követő gazdaságok*. Mellettük a nagyüzemi gazdálkodás hagyományait követő SMA-társulás, valamint néhány tényleges vagy potenciális mezőgazdasági vállalkozó képviseli az államilag szabályozott piacra termelés stratégiáját.

A szimbolikus mezőben szemlélve a falu társadalmát, arra a megállapításra jutottunk, hogy a *civil önszerveződés formái* itt is *heroikus, de életképtelen kísérletnek bizonyultak*. A társadalom az atomizálódás jeleit mutatja: a pártállam integráló struktúráinak megszűnése után a közösség organikus képződményei nem tudtak újjáalakulni, a faluközösség morális kontrollja sem vált képessé az élet koordinálására (lásd tehetetlenség a lopásokkal szemben stb.).

Bár a folyamatokról nem állapítható meg, hogy végleges és visszafordíthatatlan irányt vettek volna, a jelenlegi helyzetet leginkább mégis úgy jellemezhetjük, mint amelyben *az államkapitalizmus szervei (adminisztráció, monopol-vállalatok) felülről integrálják a társadalmat a gazdasági és a politikai alrendszerben egyaránt*.

A helyi közösség önszerveződése legértékesebb, reális tartalommal bíró formáinak a *nemzetiségi-vallási-származási alapokon szerveződő családi koalíciók* bizonyultak. A fórumok hiányában a „*látens*” *jellegű közösségi élet* konfliktusai ezek között zajlanak. A lokális közösség multikulturális hagyománya „kezelhető” keretek közé szorítja ezeket, „*externizációjukra*” nem sok esély van (bár extrém esetekben – lásd pl. „*szent tehének*”, erre is akadhat példa). Erre fedezet a faluközösségen belüli *lokális összetartozás-tudat, amely egyelőre eresebbnek tűnik a nemzeti szolidaritás érzésnél*. Hogy a folyamatok milyen irányba haladnak majd tovább, azt elsősorban a *görög katolikus lakosság* egyelőre „*gyenge*”-ként jellemzett *nemzeti identitástudatának* változásai határozzák majd meg.

A *cigány lakosság* ezzel szemben etnikai-kulturális metszetek mentén különül el a többségtől (ennek legfontosabb mércéje az eltérő fogyasztási színvonal és szerkezet). Ez elkülönülés a falu „szimbolikus terének” modellezésére alkalmas bálteremben szabad szemmel is megfigyelhető.

Az egyes családok stratégiaválasztását nagy mértékben determinálja, hogy milyen tökefajtaiból mekkora mennyiséggel rendelkeznek. Megállapítottuk, hogy az általunk ti-

pízált tőkék közül az „örökölt anyagi tőkéből” és az „emberi tőké”-ből a legnagyobb mennyiséget a defenzív elit, a „hatalmi tőké”-ből az offenzív elit képes koncentrálni. *A helyi társadalom legszélesebb rétegei* viszonylag szegényes „portfólióval” rendelkeznek, ezért *döntéseik szabadságfoka* – így egyben esélyeik pozíciójuk megváltoztatására – *csekélynek mondható.*

VI. JEGYZETEK

1. A falu községközponti státusza, önkormányzata az 1968. február 14-i határozat „áldozata” lett. E határozat értelmében területi-közigazgatási szempontok alapján újraszervezték az országot. Szatmár megye egy megyeközpontot, három várost, ötvenhat községet és 174 falut foglalt magába. Érdekességként említjük meg, hogy az 1300 főt számláló magyar többségű falu egy 900 fős román falunak rendelődik alá adminisztratív szempontból.
2. Az 1920-as években az ország nyugati határvidékére telepített román falvak egyike. Földjeiket az 1945. március 23-án kihirdetett földreform-törvény értelmében kapták a kisajátított területekből. Napjainkban kompakt román faluként van nyilvántartva.
3. A szövetkezetesítési kampány lezárulását követően az 1962-64-es időszakban nagyszabású összevonási kampány zajlott. A kisebb szövetkezetek tömörítése következtében az 1962. évi 6424 tsz-ből 1964-re 4680 maradt.
4. „Az úgy nevezett Ér pataka a falu alatt foly-el tavaszi és esős időkben.” (SZIRMAI 1810) Mindebből arra következtettünk, hogy a falu ma közepén kettészelő patak hajdanán a község északi határát képezte.
5. „Báró Lossonczy Bánffy Farkasnak, Way Lászlónak és Mihálynak, Hatvány Istvánnak, Sarkadi Mihálynak és Péternek ezen nemes ülésű egész helység hol Királyi, hol Nádor-Ispányi adománnyal adattak; nem tsuda hát: hogy ennyi Nemesség bírja.” (SZIRMAI 1810)
6. Az József-kori népszámlálás tanúsága szerint a falu 427 felnőtt férfiak közül 281 nemes, 5 paraszt, 129 zsellér, polgár és paraszt örököse pedig 4. A fennmaradó 8 fő egyéb státuszú.
7. Fény, Hatvan, Kaplony, Mezőterem, Kismajtény, Nagymajtény, Érmindszent (ma Románia területe, Ady Endre szülőhelye) és Kávás.
8. A törvényi előírások szerint ugyan az új tulajdonosoknak öt évig nem szabad eladniuk a kárpótlással szerzett földet, a tranzakciók azonban bizalmi alapon már lezajlottak azzal, hogy formalizálásukra csak később kerül sor.
9. Ezzel természetesen a termelés szerkezetét is nagy mértékben meghatározza.
10. A román agrárhitel-rendszer bevett szokása szerint az inflációs gazdaság bizonytalanságából adódó kockázat terhét a bankok ügyfeleikre hárítják azáltal, hogy a már felvett hitel kamatlábát utólag tetszőleges mértékben változtatják. Így könnyen megeshet a jóhiszemű gazdálkodóval, hogy a szerződésben meghatározott 25%-os hitelkamat helyett fél év múltán már 125%-ot kell fizetnie.
11. Hibrid stratégiák: egyesek földjeik egy részét (15-20%) beadták az SMA-hoz, a többin pedig egyénileg gazdálkodtak, abban bízva, hogy így könnyebben juthatnak majd gépekhez.
12. Ideáltípusnak a kovácsot tekintjük, aki autark paraszti gazdaságot vezet, pénzt nem is akar csinálni a mezőgazdaságból, és legszívesebben visszatérne régebbi szakmájához.
13. Az ábra adatait a társaságok nyilvántartásából, valamint a szereplők elbeszéléseiből nyertük.
14. Mint azt az előző részben már említettük, a falu Kávás (román többségű) községhez tartozik.
15. Iliescu elnök Demokrata Pártja.
16. Megjegyzendő, hogy a legnagyobb – 100 hold fölötti – volt birtokos családok nem vesznek részt a koalícióban. Kihaltak, vagy kikerültek a falu közösségéből. Az egyetlen T.E., aki komoly farmot vezet a faluban, bár személy szerint egy belső erdélyi nagyvárosban lakik, nem vesz részt a „koalíciózásban”.
17. Ez egyben azt is jelenti, hogy a faluban nincs kettős (magyar és román, református és görög katolikus) hagyomány, vagy olvasata a hagyománynak.
18. A Gencshez legközelebb eső, sváb származású magyarok lakta szomszédos község.
19. Nem rendelkeznek a helyi hagyomány saját olvasatával – ellentétben pl. a kolozsvári románokkal.
20. A kutatócsoporton belül vita alakult ki arról, hogy emberi tőkének tekinthető-e a hatalmi tőke konvertálásának képessége a múlt rendszerben (vagyis a korrumpálódási készség), mivel, mint láttuk, volt példa arra, hogy egyes aktorok nem éltek a lehetőséggel. Végül is úgy döntöttünk, hogy nem indokolt a fogalom ilyen jellegű

kiterjesztése, mivel ez esetben nem különíthető el az aktor pszichés alkatának, illetve a valamiféle tanulás útján megszerezhető „készség”-nek a hatása.

21. A görög katolikus lakosság minden esetben tartózkodóbb volt az ilyen jellegű véleménynyilvánítás tekintetében. Ebben nyilván szerepe volt a kérdezők nemzetiségének is.
22. Azért alkalmasabb a „kiiktatás” szó a „felszívásnál”, mert tulajdonképpen a munkaerőpiac leszűküléséről van szó, melynek eszköze a munkaerő egy részének hatékonytalan foglalkoztatása, egyúttal a társadalom egy jelentős rétegének minden mobilitási csatornáról való kiszorítása.